Dr. Mészáros Zoltán

A Petőfi-zászlóalj és -brigád története

Parancstól parancsig

Pannónia Nyomda Kiadó
Budapest • 2013

Dr. Mészáros Zoltán

A Petőfi-zászlóalj és -brigád története

Parancstól parancsig

Pannónia Nyomda Kiadó
Budapest • 2013

Nemzeti Kulturális Alap

A kötet megjelenését a Nemzeti Kulturális Alap támogatta.

© Dr. Mészáros Zoltán, 2013
© Pannónia Nyomda Kft., 2013

Szaklektor: Dr. Godó Ágnes

Ezúton mondunk köszönetet
a kötet megjelenését támogató intézményeknek:

Hadtörténeti Intézet és Múzeum

SZTE Klebelsberg Könyvtár

J001159857

Szabadkai Történelmi Levéltár (Szerbia)

Eszéki Állami Levéltár (Horvátország)
Köszönet Jukić Zitának a kutatáshoz nyújtott segítségéért.

A fényképeket és dokumentumokat
támogatóink engedélyével közöljük.

Külön köszönet Dr. Godó Ágnesnek
a térképek újraközlésének jóváhagyásáért.

X 236320

Tartalom

Előszó 9

I. Bevezető 10

1. A Petőfi-alakulatok előtörténete 12
1.1. Kutatási és értelmezési nehézségek 12
1.2. A Petőfiről elnevezett alakulatok 14
1.3. A szlavóniai zászlóalj 15
1.4. A topolyai kezdeményezésre létrejött Petőfi-brigád 15
1.5. A Zombori Petőfi Magyar Önkéntes Vörös Brigád 17
1.6. A magyarországi Petőfi-brigád-hagyomány 20
1.7. A hagyományok keveredése 20
1.8. A névadásról 21

2. A Petőfi-zászlóalj létrejöttének körülményei 25
2.1 A katonapolitikai helyzet a szlavóniai Petőfi-zászlóalj megalakulásakor 25
2.2. A jugoszláviai hadszíntér, és az ún. Független Horvát Állam katonapolitikai helyzete 29
2.3. Magyarország a második világháborúban 1943 őszéig 34

II. A zászlóalj története 38

3. A szlavóniai Petőfi-zászlóalj megalakulása 38

4. A szlavóniai Petőfi-zászlóalj harctevékenysége 53
4.1. A szabotázsakciók és rajtaütések időszaka 54
4.1.1. Az első fegyveres rajtaütéstől az első nagyobb győzelemig 55
4.1.2. Az orahovicai rajtaütés 56
4.2. A nagyobb akciókban való részvétel időszaka 57
4.2.1. A Petőfi-zászlóalj az 1943–1944. év fordulóján 58
4.2.2. Szabotázsakciók Észak-Szlavóniában 60
4.2.3. Részvétel a verőcei hadműveletekben 64
4.2.4. A szlavóniai Petőfi-zászlóalj 1944 közepén 66
4.2.5. A szlavóniai Petőfi-zászlóalj 1944 nyarán 68

4.2.6. A Pakrac környéki súlyos harcok és a háborús bűntettek 70
4.2.7. Pihenés és propagandatevékenység 73
4.2.8. Harcok 1944 őszén, Szlavónia északi részén 76
4.2.9. A szlavóniai Petőfi-zászlóalj utolsó akciói 78

III. A brigád története 80

5. A Petőfi-brigád megalakulásának körülményei 80
5.1. Katonapolitikai helyzet a világháború nagy színterein a Petőfi-brigád megalakulása előtt 82
5.2. A jugoszláviai és vajdasági hadi helyzet 1944. második felében 84
5.3. Magyarország helyzete 1944 végén 87
5.4. A Vajdaság és a vajdasági magyarság helyzete a végjátékban 88

6. A Petőfi-brigád magalakítása 92
6.1. A jugoszláv hadszíntér 1944 őszén 93
6.2. A topolyai előzmények 95
6.3. A brigád szervezése 96
6.3.1. „Önként muszájból"? 100
6.3.2. A topolyai szervezkedés befejezése 102
6.3.3. A bácskai önkéntesek útja a Petőfi-brigádba 104
6.4. A zombori kiképzés 106
6.5. A brigáddá alakulás 107
6.5.1. Kitérő: A kiskőszegi (batinai) harcok 109
6.6. A szlavóniai Petőfi-zászlóalj és a bácskai önkéntesek találkozása 111
6.7. A megalakulás pillanata és a létrejövő egység harci értéke 112
6.8. A brigád létszáma 113
6.9. A parancsnoki gárda 116
6.10. Az új brigád jellege és a rá váró kihívások 118

7. A Petőfi-brigád harcai 122
7.1. Az első feladataok 122

8. Verőcei hídfőharcok 124
8.1. Dráva menti manőverek 124
8.1.1. A jéghíd (szárhíd) epizód 125
8.1.2. A čadavicai kudarc 126
8.1.3. A szlavóniai harcok második szakasza 129
8.4. A szlavóniai harcok harmadik szakasza 138

9. A „bolmáni csata" 139
9.1. A bolmáni csata paradoxona a pettendi epizód tükrében 140
9.2. A bolmáni csata hadtörténeti háttere 145
9.3. A bolmáni harcok 150
9.3.1. Felvonulás Bolmánhoz, a hadműveletek rossz kezdése 150
9.3.2. A sikertelen rohamok szakasza a Bolmánnál 153
9.3.3. Árokásás a háttérben 156
9.3.4. Az újabb eredménytelen rohamok 159
9.3.5. A befejező harcok 160
9.3.6. Kis Ferenc halála 163
9.3.7. A bolmáni veszteségek 167
9.3.8. A bolmáni kételyek 170

10. A Petőfi-brigád feloszlatása 174
10.1. A záróhadműveletek a délszláv térségben 176
10.2. A brigád utolsó napjai 176
10.3. A feloszlatás 180

IV. A Petőfi-zászlóalj és -brigád az eseméntörténeten innen és túl 182

11. A szlavóniai Petőfi-zászlóalj és a Petőfi-brigád magyarsága 182

12. Magyarországi tagok a Petőfi-brigádban 186
12.1. Kitérő: magyarországiak a délszláv ellenállási mozgalmakban 187
12.2. A szlavóniai Petőfi-zászlóaljba igyekvő tagok 192
12.3. A Petőfi-brigádba jelentkező magyarországi önkéntesek a szovjetek megérkezése után 201

13. A harcosok és a sebesültek ellátása 212

14. A lakosság segítsége és az ellenség kegyetlenkedései 214

15. Parancsnoklás az illegalitásban és az összekötők és segítők 217

16. A propaganda, az eszmei képzés 220
16.1. Partizán énkép 222
16.2. A másokra hatás 225

16.3. A másokra hatás formái 226
16.3.1. A röplapok, plakátok és vidámestek 226
16.3.2. A partizándalok 227
16.3.3. A (magyar) nyelv és a magyarság mint a propaganda eszközei 231
16.4. A propaganda ideológiai irányultsága 233
16.5. A propaganda múltképe 234

17. Az utóélet, a legenda 236

18. A forrásokról és a szakirodalomról 257
18.1. A zászlóalj történtét taglaló írások 259
18.2. Adalékok, egyéb munkák 260

19. A téma továbbfejlesztésének lehetőségei 263

20. Zárszó 268

21. A Petőfi-brigád történetének kronológiai áttekintése 273
1942 273
1943 273
1944 274
1945 278
1965 281

Felhasznált levéltári források 282

Felhasznált irodalom 283

Internetes források 285

Előszó

A Petőfi-brigád sajátos színfoltja térségünk történetének. Benne foglaltatik a kisebbségi magyarság sorsa, viszonya a többséghez, egyszersmint egy korszak lenyomata és ideológiai felfogások ütközéspontja. A hozzá kapcsolódó szenvedés értékelhető értelmetlen áldozatnak, hallatlan hősiességnek vagy a kötelesség teljesítésének, nézőponttól függően. Történetében térségünk politikai, katonapolitikai jellegzetességei mutatkoznak ki. Az alakulat történetének megismerése egyszersmint ablakot is nyit azokra.

Sajnos e kutatómunka keretében nem engedhettük meg magunknak, ugyanis ennek súlyos pénzügyi vonzatai vannak, hogy újraolvassuk azokat a levéltári forrásokat, ill. újakat fedezzünk fel, amelyek vélhetően a belgrádi központi katonai, valamint a szlavóniai levéltárakban nyugszanak. Újdonság ebben a munkában, hogy horvátországi forrásokat és a magyarországi Hadtörténeti Intézet gyűjteményét is felhasználtuk. Arra vállalkozunk, hogy a különböző visszaemlékezésekből, valamint az eddig megjelent munkákból, lefejtve a tényekről a sokszor zavaró partizán-romantikus mázt, eljussunk a ténylegesen releváns információkhoz, hogy feltegyük mindazokat a kérdéseket, amelyeket már fel kellett volna tenni, és hogy ezekre a legjobb tudásunkkal válaszoljunk, mellőzve minden ideológiát. Célunk az volt, hogy újragondolva az egész történetet, azt logikusan, jól strukturálva fejtsük ki.

Munkánkban sem a nácizmus-fasizmus, pontosabban az usztasa és Horthy-rendszer, ill. a megszállók bűntetteit nem kívánjuk bagatellizálni. Ellenben a titóizmus diskurzusát sem akarjuk folytatni, mert ennek nincs semmi értelme, azok nem a valósággal állnak kapcsolatban, hanem a rendszerrel, amely a valóság elemeit használta fel, hogy önmagát igazolja. Az elhallgatott részletek további elhallgatásának sincs értelme, ugyanakkor a szóbeszéddel is óvatosan kellett bánnunk, hiszen mondani, sőt újabban már leírni is gakorlatilag mindent, bármit lehet. Érdemes tehát kísérletet tennünk, hogy megértsük a történteket. A alábbiakban erre történik kísérlet, erőnkhöz mérten figyelembe vettük mindazt, amit a Petőfi-brigádról mondanak és fennmaradt, hogy megértsük a körülményeket, a helyzetet, amelyben a történések zajlottak. Ez nem volt könnyű feladat, a legtöbb vitás kérdés továbbra is megoldatlan, ám nem marad megfogalmazatlan és kimondatlan.

I. Bevezető

A Petőfi-brigád a jugoszláviai magyarokból szervezett katonai egység.[1] A partizánmozgalom hozta létre. Először szlavóniai zászlóaljként harcolt, majd a szükséges változtatásokkal létrehozzák belőle a vajdasági és magyarországi önkéntesekkel kiegészült Petőfi-brigádot. A magyarországi katonai terminológiában a brigád megfelelője a dandár.[2] A szerb terminológia, valamint a vajdasági magyarság is a brigád szót használja, ezért ez alkalommal ennél a kifejezésnél maradtunk.

A zászlóalj alegységként, míg a brigád reguláris egységként harcászati feladatokat hajtott végre hadászati célok elérése végett. A brigád a 16. vajdasági hadosztály hadműveleti feladatának része volt, azaz nem önállóan működött.

A partizánmozgalom zágrábi ülésén határozta el, hogy harcba száll az ország megszállói ellen és a Szovjetunió megtámadása után aktivizálta magát. 1941 júliusában az országban több helyen kezdődnek meg a harcok. Ekkorra Jugoszláviát több bábállamra ill. protekorátusra osztották fel, egyes területeit pedig a szomszédos országokhoz csatolták. A német hadsereg még megállíthatatlannak tűnt, hiszen Nagy-Britannián kívül Nyugat-Európában kontrollálta a helyzetet, és az őszre tervezett angliai partraszállás lesz az első olyan jelentősebb terve, amely nem valósult meg. Keleten pedig Moszkva előtt torpan meg először a német támadás. Már ekkor hallatlan gaztettek történnek főleg Kelet-Európában, ezek közé illenek az ún. Független Horvát Államban történtek, így a partizánmozgalom teret kap, és ebben lesz szerepe a szlavóniai Petőfi-zászlóaljnak.

Az 1944 legvégén a brigád már egy teljesen új helyzetben alakult meg. A szovjetek hosszú forontvonalon tolták maguk előtt az elkeseredetten védekező ellenfeleiket.

[1] A hadszervezésben az alakulatok különböző szintjeit különböztetik meg. Vannak egységek, alegységek, magasabb ill. hadműveleiti egységek és seregtestek. Az alegységek a: raj, szakasz, század, osztag és zászlóalj; egységek: ezred, dandár/brigád, és az ezzel azonos erejű különítmény. Magasabb egységek ill. hadműveleti egységek a: hadosztály és a vele azonos erejű különítmény, hadcsoport. Végül pedig léteznek seregtestek, amelyek a hadtest és hadtesttől nagyobb szervezti egységeket jelöli. A szlavóniai Petőfi-zászlóalj tehát alegység, a Petőfi-brigád pedig egység. Az idézett szövegekben gyakran nem tesznek különbséget a fenti kategóriák között, és ezeket a kéziratban változatlan formában közöljük.

[2] Az ezrednél nagyobb, zászlóaljakból álló alakulat magyar terminológia szerint dandár (egy régi perzsa eredetű szó, oszmán török közvetítéssel jutott nyelvünkbe). Esetünkben nem lenne szerencsés változtatni a megszokott kifejezésen, ugyanis a Petőfi-brigád megnevezésként rögzült. A szövegben azonban amikor nem megnevezésként, hanem a fogalmat jelöljük vagy idézünk, akkor a a magyar nyelv szabályai szerint a dandár kifejezést is használjuk.

A Jugoszláv Nemzeti Felszabadító Bizottság (Nacionalni komitet oslobođenja Jugoslavije, NKOJ) 1944. október 5-én széleskörű együttműködési szerződést írt alá a szovjetekkel a romániai Craiovában. A hadműveletekbe a bolgár egységek is bekapcsolódtak, nagy erőkkel. Az egyezmény sikeresen megvalósult. Magakadályozta az E-Hadseregcsoport kivonulását Görögországból, és nem tudtak új erődvonalat kiépíteni, amely a Balkántól egészen Szlovákiáig húzódott volna. Felgyorsította a Belgrád környéki hadműveleteket. A Petőfi-brigád harci tevékenysége is a hosszú frontvonal összehangolt hadműveleteibe illeszkedik bele. A frontális harc addig ismeretlen megpróbáltatások elé állította a frissen alakult brigádot, amelyet gyorsan fel is oszlatnak, alkalmazkodva az új helyzethez és igényekhez.

A kötet első részében a kutatási és értelmezési nehézségekről, a Petőfi nevét viselő alakulatokról, valamint Jugoszlávia és Magyarország helyzetéről van szó. Ez után a szlavóniai Petőfi-zászlóalj fordulatos útját követjük, hogy a következő részben a brigád történetével tegyük ugyanezt. Végül a Petőfi-brigáddal kapcsolatos, az eseménytörténethez közvetlenül nem kapcsolódó, de az egységre és működésére ható dolgokat vizsgáljuk.

Munkánkban megpróbáljuk feltárni a szlavóniai Petőfi-zászlóalj, a Petőfi-brigád fordulatos történetét. Véleményünk szerint sem a szlavóniai Petőfi-zászlóalj, sem a Topolyáról induló önkéntesek nélkül nem értelmezhető a Petőfi-brigád története. A tömeges bácskai újoncok nélkül nem alakulhatott volna meg a brigád, azonban a tapasztalt szlavóniai partizánok nélkül sem. Munkánkban nem feledkezünk meg a magyarországi történésekről sem, hiszen azoknak még a Petőfi-zászlóalj szlavóniai harcai közepette is volt szerepe: önkéntesek csatlakoztak az alegységhez. A zombori történéseket mellékszálnak tekinthetjük. Az ott formálódó és folyamatosan átalakuló alakulat szempontjából mellékes Petőfi neve. Az összes történetszál azonban egy felé mutat, a bolmáni csatatérre. A különböző szálak végül ebben a tragédiában egyesülnek. Ha nagyon szigorúan vennénk a különböző egységek és alegységek létrejöttét és működését, akkor akár négy történetet is írhatnánk. Viszont a bolmáni csata után, és a nemzetiségi alakulatok feloszlatásával a Petőfi-brigád már nem fogható meg, nem létezik önálló egységként.

Az eseméntörténettel foglalkozó részben szükséges foglalkozunk a nemzetközi, jugoszláviai és magyarországi helyzettel. Újdonság, hogy a kötet végén igyekeztünk a lehető legteljesebb kronológiai táblázatot összeállítani.

III. A brigád története

A Petőfi-brigád története két hídfőharc, a verőcei és a baranyai köré szerveződik. Mindkettőnek a magyarországi küzdelmekben van jelentősége, gyakorlatilag részei a budapesti és a balatoni hadműveleteknek. A német F-hadseregcsoport átkelését a Dráván sikeresen akadályozták meg a szovjet, a jugoszláv és a bolgár csapatok, így egy jelentős erő nem kapcsolódhatott be az ottani harcokba. Mindkét hídfőharc Jugoszlávia területén zajlik, de azok hátországa magyarországi, és a hatásuk a Magyarországon folyó harcok szempontjából lényeges.

5. A Petőfi-brigád megalakulásának körülményei

Nagyot fordult a világ a szlavóniai Petőfi-zászlóalj fennálásának ideje alatt. A szlavóniai Petőfi-zászlóalj létrejötte, a világháború fordulópontja után, a jelentős itáliai szövetséges sikerekkel egyidőben történik. Tevékenysége akkor bontakozik ki, amikor a partizánmozgalomhoz érkezni kezd a nyugati hadianyag. Ezt repülőkkel dobták le a megjelölt helyekre, egyre rendszeresebben, ahogy a német légierő a megsemmisülés felé haladt. Ezután 1944 nyarán a Vörös Hadsereg a Balkán és Közép-Európa térségébe ért, és őszig a Balkán-félsziget keleti oldalát az ellenőrzése alá vonta. Ekkor jött létre a Petőfi-brigád, amelynek tagjai zömében már nem szlavóniaiak, hanem vajdaságiak lesznek.

Hitler és a német hadvezetés egyik utolsó lehetősége az volt, hogy Nyugat-Magyarországon ellenálljon. Az 1944. decemberi kudarcba fulladt Ardennekben történt támadás után alig maradt lehetősége a német hadvezetésnek, ezért minden megfogható és megvédhetőbe görcsösen kapaszokodtak. Ezért voltak hevesek a harcok Verőce környékén is.

1945 januárjában a szovjetek fő gondja Budapest ostroma volt, amely az egyik legnagyobb és leghosszabb ilyen jellegű hadművelet volt a világháborúban (Sztálingrád és Leningrád után a harmadik legnagyobb). A szovjetek (a Rogyion Jakovlevics Malinovszkij marsall vezette II. Ukrán front) nagy fölényben voltak, de velük szemben elvakult németek ill. a szovjetektől nem is alaptalanul rettegő magyar katonák védekeztek.

A 16. hadosztály parancsnoka és a hadosztály politikai biztosa Siklósnál (HIM fotóarchívum 73340)

Az SS-egyenruhás katonákat a szovjetek helyben agyonlőtték, és Budapesten több tízezer SS-katona rekedt a gyűrűben. A sors iróniája, hogy Hitler ebben a fázisban már úgy gondolta, hogy amennyiben nem elég erősek, akkor meg is érdemlik, hogy elpusztuljanak ott, ahol vannak. Más német katonák viszont úgy gondolták, hogy a szovjet hadifogságnál a halál is jobb. A német hadvezetés egyik célja, az ostrom elején, a védők megsegítése volt. Ezt a szovjetek fokozatosan lehetetlenné tették, így a védők úgy érezték, hogy sorsukra hagyták őket. Az ostrom vége felé az agyonéhezett, agyonfázott SS-esek megpróbáljanak kitörni.

A Wermacht másik fontos törekvése volt, hogy felszámolják a Dráva jobb partján létesült verőcei hídfőt. Ebben az általános stratégiai képben kell értelmezni a Petőfi-brigád helyzetét. Jugoszláv szempontból már jóval fontosabb a Petőfi-brigád szerepe, hiszen minden egységre fontos részfeladatok hárulnak. Kisebbségi magyar szempontból pedig a jugoszláviai, szlavóniai, vajdasági magyarság számára döntő jelentőségű, a legjelentősebb katonai egység. Ezért kaphat ez az egység kitüntetett figyelmet. Túlértékelni azonban nem szabad, a megfelelő kontextusban kell értelmeznünk a szerepét.

A világtörténelmi összefüggések áttételesen hatnak a brigád helyzetére, ám ezek adják az egész történet keretét. A konkrét események megértéséhes szükséges, hogy részletesebben foglalkozzunk a jugoszláviai hadszíntérrel, Magyarország, valamint a vajdasági magyarság helyzetével is. A

Petőfi-brigád létrejöttében a bácskai eseményeknek is, elsősorban Topolyán és környékén, döntő hatása volt. Való igaz, hogy a szlavóniai Petőfi-zászlóalj működése Szlavóniához kötődik, de a bácskai önkéntesek csatlakozásával egy egészen új szakasz kezdődik az egség történetében. Ezért szemügyre kell vennünk a háborús Magyarország, és benne Bácska helyzetét is.

5.1. Katonapolitikai helyzet a világháború nagy színterein a Petőfi-brigád megalakulása előtt

„Zentai magyarok, ti hallgassatok!
Először menjetek ki a frontra, hozzatok áldozatot
és ezzel mossátok le azt a gyalázatot,
amit a magyar megszállók követtek el a szerbek ellen."[213]

1943 közepétől 1944 közepéig a szovjetek megvívták fontos csatáikat a németekkel. A keleti hadszíntéren túlerőbe kerültek, és az egykori szovjet területeken kívül folytatták a harcot, 1944 nyarától a Balkánon is. Németország magára maradt, erői egyre fogyatkoztak, óriási emberveszteséget is szenvedett. A haditechnikát illetően egyre nagyobb hátrányba kerül. Elvesztik a légterük feletti kontrollt is.

Az amerikai ipar ontotta a hadifelszerelést, ugyanakkor a szovjet ipar nagy része is sértetlenül dolgozott az Uráltól keletre, a Vozneszenszkij-terv tehát teljes sikert hozott. Németország ekkorra már gazdasági értelemben is elvesztette a háborút, és csak a csodában reménykedett. Hitler csodafegyverei, a rakéták és az atombomba nem valósultak meg, a V-2-es rakéták nem voltak elég pontosak, és nem is volt belőlük elég valami lényeges változás eléréséhez. Hitler egyre inkább megszállottá vált, számára még nem volt elveszve a háború, és hatalmon tudott maradni, sőt a hozzá hűséges, egyre fogyatkozó tömeget mindvégig fanatizálni tudta.

A nyugati szövetségesek, viszonylag későn a normandiai partraszálláskor jelennek meg nagy erőkkel a nyugati hadszíntéren, de ez már valóban a háborús végjáték része. Nyugati, elsősorban amerikai részről kezdettől fogva fontos volt az áldozatok minimalizálása is, az USA számára ezen kívül a távolkeleti hadszíntér is fontos volt, és ez a figyelmét és az erejét is

[213] Törköly 139. idézi Isidor Nešić szavait, amelyek az Eugen Szálló színháztermében megtartott első toborzónagygyűlésen hangoztak el Zentán.

megosztotta. Ezzel szemben Sztálin olyan terveket hagyott jóvá, amelyek rendkívül sok emberéletet követeltek. Akkoriban Tito és köre is a legteljesebb mértékig azonosult a sztálini taktikával, és a Petőfi-brigád majd éppen akkor vérzik el, amikor a szovjet hadvezetés módszereit alkalmazzák a délszláv térségben.

A háború utolsó szakaszában a mindenre elszánt, a propagandagépezet által megfélemlített németek és az emberélettel nem sokat számoló szovjetek feszültek egymásnak. A németek azt hitték, azt hitették el velük, hogy nincs élet a szovjet győzelem után, a szovjetek pedig többmilliós hadseregüket bármikor feltölthették még néhány millió új emberrel. Tito is ennek szellemében járt el, amikor a hátországban kíméletlenül besorozott mindenkit, akit lehetett (ebben az időszakban dörgedelmes cikkeket közölnek a *Borbá*ban azokról, akik igyekeznek kivonni gyerekeiket a sorozás alól). A közeli győzelem sok vajdasági emberáldozatot is követel majd. Az értelmetlen áldozatokat tekintve a kiskőszegi és a bolmáni emelkedik ki. Amikor a frontharcosokat ért háborús borzalmakról beszélnek a Vajdaságban, ez a két esemény adja meg az alaptónust.[214] A titóizmusban mindkét csata dicső, a valóságban a kiskőszegi jóval nagyobb volumenű, és mindkettőre az áldozatok nagy száma jellemző. A bolmáni hadművelet lesz a Petőfi-brigád utolsó bevetése.

A nyugati szövetségesek áldozatkímélő taktikájának a hátulütője a szovjet érdekszféra kiszélesedése volt. A Szovjetunió már a második világháború előtt agresszív külpolitikát folytatott. Igaz, hogy Sztálin letett a világforradalom mindent elsöprő koncepciójáról, ebben Leninnél kevésbé volt agresszív, de a világháború előtt új területeket szerzett, sőt a világháború elején részt vett Lengyelország újabb felosztásában. A háború vége ismét hatalmas lehetőségeket rejtett Sztálin számára, a kelet-európai polgári rendszerek már összeomlottak, ugyanis a náci Németország teljesen kiszipolyozta őket, ez után egyszerűen behódoltak a többmilliós Vörös Hadsereg közeledtével. A Bolgár, a Román, a Jugoszláv Királyságban az uralkodók szerepe minimalizálódott.

A szövetségesek 1945 tavaszán döntésre akarták vinni a dolgot. A nyugati fronton is összeomlás előtti állapotban volt a Wehrmacht, az elkeseredett 1944-es decemberi ellentámadás, noha meglepő volt, mégsem változtathatta meg gyökeresen a történések menetét. A nyugati szövetségesek is

[214] A két csata hagyománya összekeveredett. Pl. Tóth Bojnik Imre (Törköly 134.) arról beszél, hogy a sok „petőfista holtteste" lebegett a vízen. Ez nyilvánvaló tévedés. A nyilatkozót egyébként a 12. proletárbrigádba sorozták be, noha amikor mozgósították 1945 januárjában, azt mondták neki, hogy a „magyar brigádba" megy. Az önkéntesség fenn tárgyalt kérdéséhez kapcsolódik, hogy nekik is azt mondták, miután „összeszedték őket", hogy önkéntesként mennek harcolni.

már milliós seregekkel voltak jelen Európa nyugati részén. A náci Németország veszte egészen bizonyos volt.

5.2 A jugoszláviai és vajdasági hadi helyzet 1944 második felében

1944-ben a náci megszállók már nem próbálkoznak az egész partizánmozgalom megsemmisítésével, ahogy azt 1943-ban többször is megkísérelték (neretvai csata, sutjeskai csata), csupán a mozgalom vezetését próbálták lefejezni (drvari támadás). Mindez az erőviszonyok változását jól mutatja. Az egykori agresszív szomszédok a szovjetek oldalára álltak, Románia augusztus 23-án, Bulgária szeptember 9-én „ugrott ki" a háborúból (valójában csak az ellentétes irányba fordította fegyvereit).

A jugoszláv erők kérésére, valamint az 1944. szeptember 28-án aláírt szerződés értelmében, amely a belgrádi hadműveletekre vonatkozik, a szovjetek jugoszláv területre léptek. Valójában ez már szeptember 6-án Negotinnál megtörtént, miután Tito két levélben is erre kérte őket. Ezzel két dolog is eldöntöttek Szerbiában. Egyrészt a rojalistákat, másrészt a megszállókat győzték le, hogy ezután a Vajdaság területére érkezzenek. A szovjetek tiszta helyzetet teremtettek a Balkán-félsziget keleti részén, és a nácik elleni utolsó rohamra készültek. Ebben hatalmas erőket mozgattak meg, és szükségük volt minden emberre, minden puskára és lőszerre, ezért kapcsolták be a bolgár és az albán erőket is. Az ország nagyobbik fele Tito vezette mozgalom kontrollja alatt volt, és ez nem csak az erdős, hegyes vidékekre vonatkozik, mint az ezt megelőző időkben,[215] a városokat és az útvonalakat is kontollálták, ill. ezek birtoklásáért folyt a harc. Szerbia és Macedónia felszabadításában a Vörös Hadsereg, sőt jelentős bolgár egységek is segítségére voltak a partizánoknak. Boszniában és Dalmáciában, valamint Montenegróban és Hercegovinában jelentős területek voltak a partizánok birtokában.

A németek Belgrád védelmére 12 hadosztályt vontak össze, amelyeket erős szerbiai erők is támogattak. Azonban a szovjetek, amikor október 14-én felsorakoztak Belgrád előtt, már túlerőben voltak. Tolbuhim marsall a 3. ukrán front kötelékébe tartozó Sarohin parancsnoklása alatti 57. hadsereget vetette be, emellett a 17. és a 5. szovjet légi hadsereg alakulatai, valamint a dunai katonai flotilla és a 14. jugoszláv hadtest vett részt az

[215] Mivel a megszállók még erejük teljében is a városokra és a közlekedési útvonalakra koncentráltak, így a hegyek és az erdőségek befogadhatták a partizánokat.

ostromban. A hadművelet déli szárnyán a bolgár hadosztályok támadtak. A szövetséges légierő még ez előtt tetemes károkat okozott Belgrádban a bombatámadásaival.

1944 októbere, gyülekezés, tüntetés Topolyán (HIM fotóarchívum 53005)

Tito 1944. okt. 17-én helyezte a főhadiszállását Versecre, ahol közvetlenül érkezése előtt több száz volksdeutschert gyilkoltak le ítélet nélkül. A Vajdaságban az egész november az etnikai és ideológiai alapú tisztogatással telt el, ami decemberben és januárban folytatódott. Az ország nagy területén folyó súlyos ideológiai és etnikai, vallási gyűlölettől fűtött háborúnak a partizánok megjelenése lassan véget vetett. Ekkoriban már többszázezer katona állt Tito parancsnoksága alatt, és noha neki nem volt katonai végzettsége és nem értett a hadvezetéshez, megtalálta az erre alkalmas embereket, többek között Arso Jovanovićot és Kosta Nađot.[216] Az ostromot már október 20-án befejezték, ami

[216] Kosta Nađ, ill. gyakran Kosta Nadj (1911–1986): magyar származású katonatiszt. Ezért néha magyarosan is írják a nevét. Péterváradon, Újvidék mellett született, és ott fejezte be általános és középiskoláit. Az Ikarusz légiüzemi vállaltban volt inas, de a család Zágrábba költözött. Ott meghalnak szülei, ő pedig a bilećai (Bosznia-Hercegovina) katonatisztképzőbe iratkozik. Ott ismerkedik meg a marxizmussal. Amikor a katonai rendőrség erről tudomást szerez, letartóztatják, majd börtönre ítélik. Ez után visszatér Zágrábba, ahol illegalitásban él. Testvérei is kommunisták voltak, és ő az illegális lapkiadásukban vesz részt. A spanyol polgárháborúban önkéntesnek áll. Altiszt, majd dandárparancsnok lesz. Négyszer sebesül meg, majd Franciaországban van, mivel a jugoszláv kormány megtiltotta a spanyol polgárháború résztvevőinek visszatérését az országba. Kalandos úton, Németországból sikerül visszajutnia Jugoszláviába.

egyben a szerémségi hadszíntér kialakulásának a kezdete is.[217] 1944 végén már a győzelem Jugoszláviában is egészen bizonyosnak tűnt. A kérdés az volt, hogy mikor, hogyan és mennyi áldozattal történik meg.

1944 októberében nem voltak összecsapások a Honvédség és a jugoszlávok között. A Magyar Honvédség puskalövés nélkül hagyta el a Bácskát és Baranyát, ellenállás nem volt a helyi lakosság részéről sem. A bevonuló partizánok nem egyszer csak napok múltán érkeztek meg és rendezkedtek be, hogy ez után rögtön megkezdjék a lehetséges ellenfelek likvidálását.

A craiovai 1944. októberi egyezmény alapján a dél-magyarországi, és jugoszláviai hadműveletekben a szovjetek mellett a bolgárok is részt vettek. A 3. Ukrán fornt és a III. Jugoszláv hadsereg 36-os és 51-es hadosztályai kétszer átkelve a Dunán felszabadították a magyarországi Dráva-mentét, majd Verőce körzetében hídfőt létesítettek. Ekkor érkezett meg a 16. vajdasági hadosztály Sellyére, és így gyakorlatilag megalakult a Petőfi-brigád is, noha a XV. vajdasági Petőfi-brigád megnevezés csak a megalakulási parancsban szerepel majd. Ez után megakadályozták a szovjet, jugoszláv és bolgár csapatok, hogy a német F-hadseregcsoport átkelve a Dráván csatlakozzom a Budapesten összpontosuló német erőkhöz. 1945 márciusában pedig azokat a kisegítő csapásokat akadályozták meg, amelyet a Dráván átkelő német alakulatok indítottak, a magyarországi támadásukat segítendő. Drávaszabolcsnál a bolgárok védekeztek, és a szovjetek segítették őket. Bolmánnál a jugoszláv csapatok védekeztek, végül már szovjet és bolgár segítséggel. 1945 áprilisától egészen a háború végééig (máj. 15.) a szovjet, a jugoszláv és bolgár csapatok összhangban és együttműködve üldözik az ellenséget annak megadásáig. Egyes jugoszláv egységek Dél-Ausztriáig jutnak. A craiovai egyezmény az egész térség sorsát meghatározta.

1941-től részt vett az ellenállás szervezésében Horvátországban majd Boszniában, Bosanska Krajinában, majd Bosznia szívében, végül Kelet-Boszniában kap parancsnoki beosztást. Ez után 1942 februárjában ő lesz a boszniai főparancsnok. Ekkor sikerül létrehozni egy nagy felszabadított területet. Egyre nagyobb hadműveleteket vezet, köztük 1942 legnagyobb hadműveletét is, a bihaćit, amelyért Tito kitünteti. Több bátor támadással lepi meg a városokban berendezkedett megszállókat. Az első boszniai hadtest parancsnoka lesz. 1943-ban neki, Peko Dapčevićnak és Koča Popovićnak a legmagasabb rangot adományozza, ezredes (pukovnik) lesz. Fő feladata a szerbiai bábállam ellen való partizán támadás előkészítése. 1944 elején a vajdasági főparancsnoki beosztást kapja. Egységei 1944 végén és 1945 elején a III. jugoszláv hadsereggé növik ki magukat. A Duna menti és szerémségi harcokat irányítja. A batinai, a Dráva menti, a szlavóniai és stájerországi hadműveletekért dicséretben részesül. A háború legvégén Klagenfurt, Celje és Maribor térségében győzi le és fegyverzi le az ellenséget. A háború után Tito feltétlen híve marad mindvégig. Néphős, számos más kitüntetést kap. Katonai és politikai karriert is befut. 1986-ban hunyt el, Belgrádban temették el kitüntetett helyen, az Aleja zaslužnih građana részen.

[217] Részletesebben Lásd: Godó 1972. 113-121. o.

A bolmáni mellett a kiskőszegi (batinai) csata is bővelkedett felesleges áldozatokban. A bizonyára túlzó visszaemlékezők szerint piros volt a Duna vize a sok vértől[218] és az emberek emlékezetében, lévén, hogy nem általános cél elmélyedni a második világháború történetének ismeretében, ez a két csata összeforrt,[219] hiszen mindkettő, abban a formában, ahogyan végrehajtották, felesleges volt, és mindkettő hatalmas áldozatokkal járt. Batinánál nem kellett annyira erőltetni az átkelést, Bolmánnaál pedig nem volt szükség annyi rohamra. A két csatában az is közös, hogy lényegében véve a szovjetek igényei miatt vívták meg őket.

5.3 Magyarország helyzete 1944 végén

1944. március 19-én Hitler megszállta Magyarországot, szuverenitásának csupán szimbolikus elemei maradtak meg (kormány, államfő), lényegében véve bábállammá vált, amelyet Hitler mozgatott. A Gestapo szabadon őrizetbe vehetett bárkit, akit veszélyesnek tekintett, és csak a szélsőjobboldali lapokat nem tiltotta be.[220] Az évek óta szigorodó zsidótörvények végül a deportálásba torkolltak, amelyet meg is kezdtek, és amelynek következtében a vidéki zsidóság nagy részét Auschwitzbe szállították és meggyilkolták. Ebben a folyamatban semmisült meg a bácskai zsidóság nagy része is (a bánáti zsidóságot még 1941-ben deportálták a Bánátot megszállló németek). Ezt a folyamatot Horthy hathatósan lassította, de leállítani nem tudta.[221] A zsidók mellett cigányokat is deportáltak.

A Vörös hadsereg közeledtével a magyar kormány megpróbált tárgyalni a szovjetekkel, Lakatos miniszterelnök, azaz Horthy leállította a zsidók deportálását. 1944. október 11-én egyezményt írtak alá Moszkvával. Ebben súlyos feltételeket vállaltak, és az volt a tervük, hogy október 15-én, ahogy azt Bulgária és Románia tette, átállnak. A kiugrási kísérlet gyakorlatilag addig jutott el, hogy a rádióban bejelentették, de ezután Horthyt lemondásra kényszerítették és Szálasi a kormányfői hatalom mellett az államfői hatalmat is megszerezte.

Magyarország már 1944. októberétől elvesztette maradék függetlenségét is. Kétszeresen is, hiszen a nácik irányította struktúra helyébe, keletről a

---

[218] Törköly 87. o.

[219] Nagyszerűen látszik ez Bicskei István elbeszélésében, aki mindkét csatát belefoglalja visszaemlékezésébe. Törköly 92. o.

[220] Romsics 261.

[221] Romsics 263.

szovjetek is megérkeznek Magyarországra „saját kormányukkal". Horthy 1944. október 15-én kiugrási kísérletével párhuzamosan, ill. röviddel ezután hagyja el a Honvédség Bácskát, és a további bácskai eseményekben nincs szerepük.

Szálasi ország- és önsorsrontó politikát valósított meg, terrort vezetett be. Elkezdte a budapesti zsidóság elleni gaztettek elkövetését, a baloldaliak és a kommunisták kivégzését. Szálasi nem szerette a budapestieket, csőcseléknek tartotta őket, azonban, miután Hitler erőddé nyilvánította a fővárost, mindent megtett Buda védelme érdekében, és gyakorlatilag szétlövette az egész fővárost. Házról házra folyt az utcai harc, mintegy „második Sztálingrádként".[222] (Leningrád és Sztálingrád után Budapest ostroma volt a legsúlyosabb ilyen típusú hadművelet.) A szovjetek a súlyos harcok után szintén kegyetlenkedtek a lakossággal, főleg a nőkkel.

Budapest elvesztése után a németek vissza akarták szerezni a Duna vonalát. A terv az volt, hogy a Balaton és a Velencei tó között ütnek rést a fronton. Ennek visszaverésében szerepe volt a III. Jugoszláv hadseregnek és a Petőfi-brigádnak is. A szovjetek 1945 áprilisában fejezik be a magyarországi hadműveleteket, egy szűk hónappal a nácik feletti végleges győzelem előtt.

5.4. A Vajdaság és a vajdasági magyarság helyzete a végjátékban

Vajdaságban a Honvédséggel nem folytak harcok, ugyanis azok maguktól hagyták el a vidéket, mert a német hadvezetés a Duna vonalának a védelmére készült. A Magyar Honvédség akkor már nem volt önálló, a németek alárendeltségébe került.

A királyi Jugoszlávia nem sokat tett azért, hogy a területén élő magyarok elfogadják. Számtalan módon gyötörték a területükön élő magyarokat, mindennapjaikat megkeserítve az államnyelvvel, az ügyintézéssel, az oktatással és mindennel, amivel lehetett. A kommunisták is felismerték, hogy a magyarság idegenként él a délszláv államban, és ezért az agitációjuk viszonylag sikeres volt a magyarság körében, azonban a vajdasági magyarság nagy része nem volt politikai értelemben aktív. Érdekes, hogy a királyi Jugoszlávia a 20-as években viszonylag sok magyarországi menekültet fogadott be, köztük olyanokat akik a Baranya–bajai Szerb–Magyar Köztársaságban vállatak szerepet. Ezek a menekültek baloldali érzelműek

[222] Romsics 266.

voltak, és közülük többen bekapcsolódtak a kommunista pártba, majd a partizán mozgalomba is.[223]

A második világháború kitörése előtt már érzékelhető volt, hogy a délszláv állam gyenge, ingatag, a magyar csapatok megérkezése pedig az évtizedekig elfojtott érzelmeket szabadította fel. A vajdasági magyarság az addig titkolt vágyait ki tudta egy rövid ideig vetíteni a valóságra, csak később szembesült az illúziók és a tényleges helyzet közötti különbséggel. A helyzetet jobban ismerő magyarok, az értelmiség egy része nem tudott felhőtlenül örülni a történéseknek, hiszen a visszarendeződés lehetősége nagy veszélyt rejtett magában. A magyar hatóságok néhány kedélyjavító intézkedés után elkezdték a magyar katonaköteles generációk besorozását, és „vérfrissítés" okán csángókat telepítettek be, de legfőképpen igyekeztek a németekkel kötött szerződéseket betartani (élelmet és nyersanyagot szállítottak).

A vajdasági magyarság nagy része 1941-ben örült az impériumváltásnak. Sokan úgy érezték, hogy húszévnyi elnyomás fejeződött be. Másként fogalmazva, az „agresszió előkészítésében és végrehajtásában" a nemzeti kisebbségeket is megcélozta a támadó fél.[224] A Baki–Vébel féle könyvben is megjegyzik, a Mate Jerković tengernagy által írott bevezetőben, hogy a magyarok részvétele a népfelszabadító mozgalomban nem éri el az átlagot (minden hatodik férfi fegyverben volt Jugoszláviában), és hogy zömmel nem 1941-ben, hanem 1943-ban csatlakoztak a népfelszabadító mozgalomhoz.[225] Tömegesen csak 1944-ben. A két országváltás között a lakosság egészére egyre nagyobb nyomás nehezedett. Kezdetben ez elsősorban a kommunistákat és a szerbek egy részét, az első világháború után betelepedetteket sújtotta. Az 1942-es „razzia", a tömegmészárlás elszántabbá tette a partizánokat, ellenségesebbé a helyi lakosságot. Később, az új rendszer konszolidálódásával a társadalom egészének részt kellett vennie a háború által támasztott helyzet reménnyel nem kecsegtető megoldásában (besorozások a Honvédségbe, háborús vállalások teljesítése). Ezenkívül a zsidó lakosság helyzete majd 1944-ben kilátástalanná vált, deportálások zajlottak, amelyek célja a koncentrációs-, munka- és haláltáborok voltak.

[223] Godó 1972 29. o. Ilyen volt például Pécsy László is, aki egy szlavóniai faluban volt tanító, és amikor az usztasák mozgósítani akarták inkább partizánnak állt, és részt vett annak első harcaiban, édesapja, Mihály Szlovéniában vett részt a partizánmozgalomban. Godó 1972. 30-31. o. Pécsy László a Suho Polje–Čačinci valamint a Čačinci–Našice vasútvonalak ellen augusztusban és szeptemberben végrehajtott szabotázsakciókban vett részt. Később mint partizántanító végzett agitatív munkát a Petőfi-zászlóaljat segítve. Egyes önkéntesek az ő hatására csatlakoztak.

[224] Godó 1967. 3. o.

[225] Baki–Vébel 16. o.

A partizánok kezdetben csak nyugtalanították a lakosságot, később pedig egyre fenyegetőbben léptek fel. Az 1942-es magyar tömegvérengzések még inkább rontottak a helyzeten. A szövetségesek sikerei, valamint a Németországot le nem rázó Magyarország kudarcai azt eredményezték, hogy a vajdasági magyarságon lassan a félelem uralkodott el. Amikor a Honvédség cserben elhagyta az általa visszacsatolt területet, a magyar lakosság a teljes kiszolgáltatottság állapotába került, és könyörület nem volt iránta.[226]

A Vajdaságban 1943-ra már elmúlt az eufória, amit a magyar egységek megjelenése okozott. A mindennapok hangulatára rányomta a bélyegét a beszolgáltatások rendszere, a sorozás, a kitelepítések, a betelepítések. Ekkorra a vajdasági magyarság megtudta, hogy a délszláv korszak utáni felszabadulás[227] nem abból áll majd, hogy a mozikban Jávor Pál- és Karády Katalin-filmeket néznek. A Horthy-rendszer lecsapott, nyomást gyakorolt, kivégzéseket rendelt el,[228] és elkövette főbűnét, a sajkási és újvidéki tömeggyilkosságot. Az öröm lassan félelemmé vált a vajdasági magyarság körében. De a mélypont majd 1944 végén következik be.

Annak ellenére, hogy Magyarország 1944 márciusától már nem volt szuverén állam, majd a többi német bábállam szintjére süllyedt, egy esetleges németellenes lázadás esélytelen volt. Egyrészt a németek diszkréten

[226] Az *Emlékezés*-féle könyvben (8. o.) kiemelik a megszállók elleni gyűlöletet is. Az én meglátásom szerint a vajdasági magyarságra inkább a szorongás volt jellemző, gyűlölnie pedig inkább azokat volt oka, akik tömegesen végeztek ki többnyire ártatlan embereket soraikból. Nagyon érdekes téma lenne kutatni azt a lelkiállapotot, amely 1944-ben jellemezte az embereket. Úgy hiszem azonban, hogy ennek a lehetősége meglehetősen korlátozott, talán egyes nem publikálásra szánt szövegek, naplók előkerülése segíthet a helyzeten. Mindaddig, amíg ezt a témát nem lehet kutatni, tényeket nem mondhatunk, csak vélekedéseket közölhetünk. A magyar megszállók ellen nem lehetett általános a gyűlölet, hanem inkább a csalódás, a velük kapcsolatos szorongás lehetett az. Ez persze nem jelenti azt, hogy egyesek, a kommunista érzelmű magyarok, a magyar hatóságok által büntetett egyének ill. azok hozzátartozói nem érezhettek gyűlöletet. Hasonlóképpen nem tudni azt sem, hogy mekkora lehetett az általános szolidaritás érzése a szerb lakosság iránt, hiszen a királyi Jugoszláviában a magyarok iránt sem nyilvánult meg általános szolidaritás. Bonyolult kérdésekről van szó, és a helyzet olyan súlyos volt, hogy az egyes ember is nehezen tudott boldogulni saját érzelmeivel. Így tehát nem tartom szerencsésnek, ha bármilyen általánosító és leegyszerűsítő attitűdöt feltételezünk az akkori emberekről.

[227] A felszabadulás kérdése nem nagyon értelmezhető ebben a korszakban. Egy diktatúra, amilyen a Horthy-féle rendszer volt, nem hozhatott felszabadulást. Ugyanúgy nem, ahogy a partizánok sem, akik egy kialakuló diktatúrát szolgáltak. Nem hozhatott felszabadulást a Szovjetunió sem, hiszen a sztálinizmus szélsőséges diktatúra volt. Véleményem szerint csupán arról volt szó, hogy az egyes diktatúrák másokat akartak jutalmazni, és másokat büntetni. A diktatúrák felállásuk kezdetén a lakosság egy részét megnyugtatják, azokat, akik nem esnek abban a pillanatban a megbüntetettek közé, azonban minden diktatúra újabb és újabb ellenséget keres, és ha elég hosszan tud fennmaradni, előbb vagy utóbb valamilyen formában mindenki sorra kerül.

[228] „A Magyar Királyi Honvédség Vezérkari Főnökök Különbírósága 1941 októbere és 1942 februárja között 323 halálos ítéletet hozott". Emlékezés a Petőfi-brigádra 2009 . 19. o.

szállták meg, nem hirtelen, nem bombázással és tömeges gyilkosságokkal, másrészt a kommunistáktól a legtöbben féltek, harmadrészt pedig az ország földrajzi viszonyai nem kedveztek az ellenállásnak. Jugoszláviával ellentétben a németek igyekeztek mindent megszállni, amit lehetett. Partizánosztagok működésére Bácskában nem volt sok mód, de Baranyában sem. A majdani Vajdaság területén Szerémségben volt mód ellenállásra, Bánátban sokkal kevésbé. Tömeges kommunista szimpatizáns megmozdulásokra csak a partizánok megérkezése után volt lehetőség, azonban azokat akkora már meg is szervezték.

Az 1944-es vérengzékkor a vajdasági magyarság magára maradt, a teljes kiszolgáltatottság és félelem állapotába jutott. Az új hatalom döntött élet és halál kérdésében, és az kemény akart lenni.

10. A Petőfi-brigád feloszlatása

Parancs a történet végén

A jugoszláv hadsereg a bolmáni csata idején az átszervezés folyamatában volt. A békebeli feladatok egyre jelentősebbek lettek, és ez másfajta irányítást és szerveződést igényelt. A felső vezetés úgy döntött, hogy megszünteti a nemzetiségi egységeket is.

A jugoszláv hadseregszervezés március 1-én léptette életbe új hadseregszervezési elveit.[459] De a végrehajtással a Petőfi-brigád esetében csúsztak egy hónapot, az átszervezésre a hadseregparancsnok 22-én adott utasítást. A magyarországiak nagy része hazatért, mások helyőrségi beosztást kaptak, megint mások pedig csak 1946 elején szereltek le.

A hivatalos magyarázat szerint a hadműveletek rugalmassága miatt át kellett szervezni a Jugoszláv Néphadsereget új fegyverzeti felépítésűvé. Megszüntették a nemzetiségi és területi szerveződést,[460] vagyis tisztán logisztikai, szervezési oka volt az egésznek, de ezek mögött is lehetnek más megfontolások.

A jugoszláv fegyveres erőknek (partizán-, területi-, nemzeti-, nemzetiségi-, reguláris-) át kellett alakulniuk a békeidőszakra jellemző működésre. Ráadásul a háborús és békeidőbeli működésnek jó ideig párhuzamosan kellett folynia, hiszen az ország nyugati részei csak később szabadulnak fel. A folyamat a bolmáni csata miatt a III. Jugoszláv Hadasereget majd csak március végén éri el. Az átszervezés során csökkentik a létszámot, leszerelik a 18 éven aluliakat, az időseket és a betegeket, valamint a már szolgálni nem kívánó önkénteseket hazaküldik. A regionális alakulatokat áthelyezésekkel feltöltik. A feloszlatás okairól több találgatás ill. magánvélemény létezik, de ezek nem tekinthetők mérvadónak, ugyanis Godó szerint a visszaemlékezők nem értik miről volt szó, és a nagy veszteség miatti „feloszlatás", „magyarellenesség", „kivéreztetés" rágalmazásnak is minősíthető. Másrészt meg érthető, hogy a változást a katonák csalódással és elkeseredéssel fogadták.

A következő gondolatkísérlet szerint a Jugoszláv Néphadseregnek nem volt szüksége a háború végjátékában egy magyar egységre, nehogy az bajt okozzon. Az biztos, hogy a partizán mozgalom rendkívül óvatosan járt el a

[459] Godó 1972. 176. o.

[460] Törköly 74. o.

magyarokkal, gondoljunk csak a katonai közigazgatás bevezetésére. Igyekeztek minden olyan eshetőséget lehetetlenné tenni, amely a mozgalom, vagy az újonan megszerzett országuk általuk elképzelt sorsára bármilyen hatással lehetett volna.

A magyarországi források (amelyeket sokkal az események után jegyeztek le) még egy gondolatkísérletet engednek meg, illetve sugallnak. Méhész Györgyné és Csókás András emlékei szerint akkora volt veszteség („kevés harcosunk maradt")[461], hogy kénytelenek voltak feloszlatni. A visszaemlékezők értékeléseiről nem mondhatunk biztosat, nem tudhatjuk, hogy mennyire túlzóak, ugyanis – és ez a Petőfi-brigád történetének egyik fő, máig megválaszolatlan kérdése – nem tudjuk, hogy mekkorák voltak a veszteségek tulajdonképpen. Mindazonáltal a döntés még a bolmáni csata előtt megszületett, ugyanezért az a magyarázat sem jó, miszerint a brigádparancsnok halálának hatása lett volna a brigád további sorsára, másrészt akadt volna még mellette másik tapasztalt parancsnok is. Mégis, a kérdés megmarad, hogy miért éppen a nezmetiségi dandárokat oszlatták fel.

A megmaradó legénységet más-más alakulatokba[462] a 16. hadosztály 1., 2., és 4. brigádjába/dandárjába osztották be. Ebben a szűk két hónapban több, nem egyszer heves harci cselekményben vettek részt. Sokan közülük elestek ill. megsebesültek, és volt aki 1945. május 15-éig harcolt Dravogradnál. Egyesek a Verőce körüli harcokban vettek részt, mások egészen Mariborig eljutottak, megint mások Ausztriában fejezték be harci szolgálatukat.

[461] PGY – J / 25. 2. o. Hasonló megnyilatkozások olvashatók a következő helyeken is: PGY – J / 16 9. o.; PGY – J / 84. 10. o

[462] Törköly 92. Bicskei István visszaemlékezése szerint a verőcei (viroviticai) csata egy sorban említhető a kiskőszegi (batinai) és bolmáni csatákkal. Ugyanígy nyilatkozik Kincses Imre (Törköly 98. o.), Tóth Bojnik Imre (Törköly 136. o. „Viroviticát is milyen agyafúrtan védték [a németek]") és Nyiki István is (Törköly 116. o.). Papp István egysége Viroviticán érte utol a Petőfi-brigád maradványait (addigra már feloszlatták), de már Apatinban, a kiképzőközpontban hallott arról, hogy „baj" történt a Petőfi-brigáddal. A viroviticai harcokban a szakaszparancsnok mögöttük lapított, a levegőbe lövöldözött és kiabált, hogy: „napred drugovi!" („Előre elvtársak!") (Törköly 130. o.) Čađavicánál, ahol a Petőfi-brigád többször megfordult, később is súlyos harcok folytak. A dravogradi súlyos harcokban is részt vettek a magyar katonák, és mire odajutottak, egyes zászlóaljak kétharmada elesett (Törköly 121. o.). Buza Sándor tagja volt egy rohamszázadnak, amelyet március végétől szerveztek meg a brigádok. Visszaemlékezése szerint a század kezdetben 127 tagot számlált, de mire vége lett a háborúnak, csak „huszonvalahányan" maradtak. Ő a feričanci harcokat emeli ki. (Törköly 125. o.) Ezekben a harcokban már egészen jó fegyverei voltak a partizánoknak is.

10.1. A záróhadműveletek a délszláv térségben

A világháború hátralévő időszakában a Jugoszláv Néphadsereg létszáma mintegy 700-800 ezerre duzzadt fel, és súlyos harcokat vívott a még mindig erős, kb. 500-550 ezer főt számláló ellenséggel (megszálló erők és csatlósaik). Az ellenség legyőzésében nagy szerepe volt továbbra is a 3. ukrán frontnak és a bolgár egységeknek is. A kegyelemdöfést a jugoszláviai megszállóknak az április 9-én meginduló észak-olaszországi támadás adta meg. Ezután 12-én a Jugoszláv Néphadsereg sikeres támadást kezd a Dráva déli partja mentén, a 4. bolgár hadtesttel. Az I. Jugoszláv hadsereg a Száva mentén és Szerémségben a II. pedig Kelet-Boszniában verte vissza az ellenséget. Április közepén pedig a IV. hadsereg befejezte Dalmácia felszabadítását. Májusra már Isztria és Szlovénia maradt. Kb. 450 000 ellenséges katona szorult be Szlovéniába.[463] Löhr vezérezredes mindvégig menteni próbálta a menthetőt, és igyekezett feltartóztatni a támadókat, majd amikor már ez lehetetlen volt, megpróbálta elérni, hogy a briteknek adják meg magukat. Április legvégén sorra írják alá a megadásról szóló okmányokat a parancsnokok, a jugoszláv erők pedig kíméletlenül érvényesítik az erőfölényüket, különösen május 8-a után.

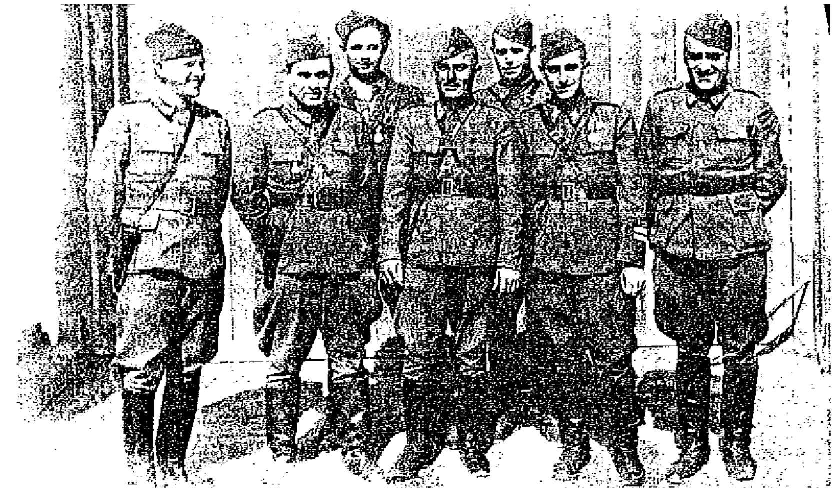
Ivan Dolničar a Jugoszláv Néphadsereg megbízottja immár az erő pozíciójából tárgyalhatott Löhrrel,[464] és annak minden javaslatát elutasította, hogy érvényesítse a „feltétel nélküli" kapitulációt. Ennek a hátterében az állt, hogy brit részről Tito marsall, Alexander brit tábornok,[465] a földközi-tengeri csapatok főparancsnoka és Tolbuhin marsall megállapodtak abban, hogy ki hol és ki előtt teszi le a fegyvereket. A jugoszláv fél határozottsága, és erejének biztos tudata, a kíméletlenségből a bűntett felé mozdult el, amelyről a sok szlovéniai tömegsír máig tanúskodik.[466]

10.2. A brigád utolsó napjai

A bolmáni csata után a brigád mint egység már nem vett részt harci tevékenységben. Először Bolmánról takarították el a romokat kb. két napig. Jelentős mennyiségű fegyvert és lőszert gyűjtöttek be, a brigád tűzereje

[463] Godó 1972. 199. o.
[464] Godó 1972. 202. o.
[465] Godó 1972. 198. o.
[466] Godó 1972. 198-208. erről nem szól, ehelyett olyan harcokról beszél, amelyben a megvert ellenség igyekszik osztrák területre jutni. Az ellenség veszteségeit 100 ezer főre teszi.

megháromszorozódott[467], de ennek nincs jelentősége, hiszen erre a csata előtt lett volna szükség és nem utána, különösen úgy, hogy nem volt következő ütközet a Petőfi-brigád számára. Az április 1-ig tartó időszakban részt vettek a Dráva menti vonalak megerősítésében, valamint megbeszélték a hibákat.

A Petőfi-brigád parancsnoksága a bolmáni csata után:
Szobocsán Mihály, Baki Ferenc, Varga István, Jontovics Rudolf és Balázs József (elöl, balról jobbra), Zsiga Máté és helyettese (hátul balról jobbra)
(Baki–Vébel 128. o. 38-as kép)

A történteket a propaganda és a brigádtagok a következőképpen dolgozták fel:[468]

> *„És olvasom is már nekik Subotić ezredes cikkét a Szabad Vajdaság március 29-i számából.*
> *Március elején – írja a tiszt – erős gyalogsági kötelékekkel és tíz motorizált hadosztállyal offenzívába kezdtek a németek a keleti front nyugati szárnyán, Balatontól a Dráváig, azzal a céllal, hogy kijussanak a Dunához, megsemmisítsék a Vörös, a bolgár és a jugoszláv hadsereget. Lényegében a német offenzíva három fő irányban indult meg: Székesfehérvártól dél felé,*

[467] Emlékezés a Petőfi-brigádra 2009 . 84. o.
[468] Baki-Vébel 175-176 o.

Nagykanizsától Kaposvár irányában és Donji Miholjac–Eszék térségéből Pécs és a Duna irányában.

A németek nagy reményeket fűztek ehhez az offenzívához, amellyel meg akarták védeni a már közvetlenül fenyegetett Ausztriát és Bécset, és amelytől diplomáciai sikereket is vártak. Meg akarták mutatni, hogy a német erő nemcsak, hogy meg tudja állítani a szövetségeseket, de nagyobb vállalkozásokra is képes.

Március hatodikára virradó reggel Bistrince és Dárda között a németek átkeltek a Dráván. Gyors motor- és gumicsónakjaik segítségével sikerült is nagy erőket átdobniuk, noha néhány német századot egységeink a Drávába fullasztottak. A veszteségre való tekintet nélkül folytatták az átkelést és elfoglalták Bolmánt, kitörtek az úgynevezett Barbara-csatornára és új erők bevetésével eljutottak Új-Bezdánig.

Az első német foglyoknál a következő német nyelvű felhívást találták:

„Katonák!

A haza veszélyben van!

Ütött az óra, hogy megsemmisítsük azokat, akik hazánkat fenyegetik, és hogy még egyszer megmutassuk, hogy a német katona legyőzhetetlen!"

A tüzérséggel támogatott erős ellenséges kötelékek el is foglalták Majska Medját. Pedig repülőink egész nap az ellenséges hídfőállást és az átkelési pontokat támadták. A németek már a baranyai Petrovo Selón voltak. Tizedikén megjelentek a fronton a katyusák. Egy ideig változatlan a frontvonal, majd 18-án új erősítésekkel továbbvonul az ellenség Torjanciig. Donji Miholjac szakaszán két hadosztálynyi hadsereget sikerül áttennünk a Dráván. A bolgár csapatok és a gyorsan segítségünkre siető vöröskatonák hősies ellenállása azonban megtöri az igyekezetüket, hogy kierőszakolják az áttörést Pécs felé. Tíznapos kemény és elkeseredett harc után az ellenséges csapatok maradványait is visszavetettük a Dráva túlsó oldalára. A németek ember- és anyagvesztesége felülmúlt minden eddigit. A harcok folyamán 2500 német tisztet és katonát megöltünk, 4200 megsebesült és 120 foglyul esett. A német egységek csaknem kétharmada harcképtelenné vált. Több mint 50 csónakot és kompot megsemmisítettünk.

Hadseregünk, a szovjet és a bolgár csapatok támogatásával teljesítette azt a feladatot, amelyet Tito és Tolbuhin marsall kitűzött eléje. Túlzás nélkül állíthatjuk, hogy eddig ez volt a legnagyobb frontális harc, amelyből ifjú hadseregünk részt vállalhatott, és ez még csak növeli a győzelem jelentőségét. Ez volt az első alkalom, hogy megismerhették a modern háborút a maga valóságában, a gyalogság, a tüzérség, a tankok és a repülők együttműködését. De megismerhették egyúttal a katyusákat és az orosz terepjáró ütegeket is...

Letettem az újságot, és egymásra néztünk.

Szobocsán Mihály jutott elsőnek szóhoz.

– Hát látjátok ti ezt a bandát?! Hogy mire készülődtek! Fogalmunk sem volt, hogy ilyen nagy erővel állunk szemben. Annyi biztos, hogy nagyon sokan voltak... Hát te mit szólsz ehhez, Varga bátyám?

– Csak azt – feleli Varga –, hogy gyerünk most már ki a Drávára. S hozd magaddal ezt az újságot is. Hadd tudják meg a harcosok is, hogy milyen jelentős hadműveletben vettek részt."

A Baki–Vébel féle könyvben[469] nem mondják ki ugyan, de a fenti szövegből érződik, hogy a katonák nem tudták, és nem értették, hogy milyen harcokban vettek részt. Mészáros Ferenc dolgozatában[470] röviden, ám alighanem pontatlanul foglalja össze az eseményeket. Az ő leírásában a németek rohamoznak, és a Petőfi-brigád védekezik. Bizonyára abban is téved, hogy az első két napon az alakulat 30%-a elesett. A nyilvánosság jóval az események vége után értesülhetett az eseményekről. A *Szabad Vajdaság* majd 1945. március 29-én közöl híreket.

Ekkoriban a brigádtagok sarlós-kalapácsos jelvényt kaptak,[471] ami csak azoknak járt, akik a harcokban különösen kitüntették magukat. A brigádot már egy 1944-es parancsban rohambrigáddá minősítették (szerbül: udarna brigada). Ott, az akkori körülmények között, erre nagyon büszkék voltak a harcosok, de ez szimbolikus gesztus volt, hiszen a lényeg mégis az, hogy feloszlatták a bridgádot.

A bolmáni „siker" utózöngéje volt, hogy egyes vajdasági magyar „túlbuzgó"[472] politikusok, egy újabb magyar brigád felállítását szorgal-

[469] Baki–Vébel 176. o.

[470] PGY – J / 89 22. o.Szalay Józsefre hivatkozik.

[471] PGY – J / 89 Mészáros Ferenc visszaemlékezése 16. o. Mészáros Ferenc közlései itt homályosak, hiszen a brigádról beszél, de 1944-re teszi a megkülönböztető jel viselésének kezdetét. Beszámolójában arról is ír, hogy az ellenség már a Petőfi-brigád nevének hallatára megfutamodott, ez utóbbi nyilvánvalóan túlzás.

[472] Emlékezés a Petőfi-brigádra 2009 . 88. o.

mazták, de ez már nem illett a hadvezetés elképzelésébe. A brigád utolsó jelentése a fentebb már idézett március 29-i volt.

10.3. A feloszlatás

A bolmáni csata után a Petőfi-brigád nem kapott több harci feladatot. Fegyvereiket, ruháikat tisztogatják, a brigád egy része Bolmánban, a másik Újbezdánban volt. Jontovics Rudolf politikai órákat tartott, a nácik szovjetunióbeli gaztetteiről, a katonák pedig találkoztak és barátkoztak a szovjet katonákkal. Előadást tartottak a szovjet katonáknak is, orosz népdalok és „jugoszláv partizándalok"[473] hangzottak el.

1945. március 28-án szemlét tartottak, akkor 1338 főből állt a brigád (vagyis papíron több tagja volt, mint a megalakuláskor és a pettendi tartózkodásnál!).[474]

A jugoszláviai visszaemlékezők szerint utoljára március 31-én sorakozott fel a Petőfi-brigád. A 16. hadosztály legmagasabb tisztjeinek a jelenlétében (Marko Peričin-Kamenjar, Miloš Pajković, és mások). Beszédek hangzottak el, hogy pontosan miről, arról Baki nem beszél, csak arról, hogy „a harcosok lelkesülten hallgatták". Majd elhangzott a feloszlatás ténye is, amit „fegyelmezetten" fogadtak. „Az egyenlőség érdekében" „a szláv testvérekkel vállvetve" folytatódik majd a küzdelem. Baki önmagáról azt írta, hogy úgy fogadta a bejelentést, mint „amolyan háborús hadparancsot".

A feloszlatásról a következő képet tárja elénk Baki és Vébel:[475]

> *„Utolszor március utolsó napján sorakozott fel a brigád.*
> *A hangulat mindenesetre ünnepi.*
> *Jelen vannak a 16. hadosztály legmagasabb rangú tisztjei: Marko Peričin-Kamenjar hadosztályparancsnok, Miloš Pajković politikai biztos és mások.*
> *Az egykorú feljegyzések szerint a harcosok lelkesülten hallgatták végig a hadosztályparancsnok beszédét, fegyelmezetten fogadva a bejelentést, hogy ezentúl az újjászervezett, vegyes nemzetiségű vajdasági brigádokban, a szláv testvérekkel vállvetve folytatjuk hősi harcunkat.*
> *Hogy mit éreztünk ott a szívünk táján, legbelül?*

[473] Baki–Vébel 174. o.
[474] Godó 1985. 34. o.
[475] Baki–Vébel 178. o.

> *Hát, először is amolyan háborús hadparancs volt ez, ami ellen nem szokás ágálni, még ha történetesen nem is ért vele egyet az ember.*
> *Azt mondták továbbá, hogy ez is az egyenlőség érdekében történik, mindenfajta megkülönböztetésnek meg kell szűnnie, és az új beosztás az irántunk való bizalom jele is egyben. Előző napon tárgyaltunk erről a brigád összes parancsnokainak, politikai munkásainak és propagandistáinak értekezletén, amelyen a hadosztály politikai biztosa is részt vett.*
> *Ezenkívül mi már most úgyis csak petőfisták maradunk, bárhová is szólít a kötelesség. A szlavóniaiak közül a legtöbben a magyar zászlóaljban kezdték a partizánkodást, a bácskaiak meg csaknem valamennyien a Petőfi-brigádba iratkoztak fel annak idején, oda is vonultak be a topolyai főtérről indulva útnak; így mondják otthon a szülők is, ha megkérdi valaki tőlük, hogy hol van a gyerek, és mi sem titkoljuk az új bajtársak elől, hogy honnan jöttünk, hiszen a bolmáni csata híre mindenüvé eljutott."*

A feloszlatásról szóló fejezet végén Baki azt írja: „A PETŐFI-BRIGÁD, ama régi március utolsó napján, ott, 1945-ben, semmi kétség, áthelyeződött a legendák világába".[476] Ezzel a konstatációval mi is egyetértünk. Sőt ehhez hozzátehetjük, hogy javarészt ott is maradt, a brigád legendaként funkcionált, és mint ilyen, propagandaeszközként töltötte be a szerepét a titóizmusban.

[476] Baki–Vébel 181. o.

Magyarok!

Magyar testvérek!

A szlavóniai Petőfi-zászlóalj felhívása a magyarokhoz 1944 szeptemberében (Baki-Vébel 48. o. 13. illusztráció)

16.3. A másokra hatás formái

16.3.1. A röplapok, plakátok és vidámestek

A partizánmozgalom előszeretettel élt a röplapok terjesztésének módszerével. A háború ideje alatt illegális nyomdákat működtettek és röplapokat, kiáltványokat nyomtattak. Ezeknek a terjesztése gyakorlatilag akkor állt le, amikor már újságokat lehetett eljuttatni a célközönséghez.

A vidámestek rövid jelenetekből és dalokból, valamint beszédekből álltak. A szövegeket gyakran fordítani kellett, Certics Júlia és Farkas István dolgozott ezen a legtöbbet. Baki elmondja, hogy egy ilyen jelenetben ő is szerepelt:

„Az egyik jelenetben én is szerepeltem. A következőkből állt: egy toprongyos munkás követ tör az út mentén és gúnydalokat énekel az usztasa Horvátországról. Arra vetődik néhány partizán és figyelmezteti, hogy megjárja, ha meghallják a hatóság emberei. Végül elmegy velük partizánnak, és új nótára gyújtanak, most már együtt."

A vidámestek után, közben és előtt mód nyílt a beszélgetésre. Ennek fontos szerepe volt a lakosság meggyőzésében.

16.3.2. A partizándalok

A partizándalok[638] éneklésde egy önálló műfaja voltak a propagandának, amelyet természetesen nem ők találtak ki.

A „kultúrmunkában" a partizánok rendszeresen eleretettel vettekelő egy-egy népdalt, annak dallamát meghagyták, szövegét pedig éppen annyira változtatták meg, hogy az érdekeiket szolgálja. *„A kulturális-propaganda program keretébe tartozott mindenképpen az éneklés is; talán a legelőbb és a leggyakrabban is éltek vele mindenütt a partizánalakulatok"*[639] [...] *„Mind a jugoszláv, mind a magyar eredetű daloknak nagy szerepe volt a bajtársi érzés fejlesztésében".*[640]

A zene, a dalok hatása elementáris erejű, ez évezredek óta ismert és alkalmazott igazság. A orosz és a délszláv nyelvű jugoszláv partizándalok is gyakran valamilyen népdalra épültek. A magyarok dalok esetében a verbunkos,[641] régebbi katonadal, 1848-as, és első világháborús, dallamára és szövegére is támaszkodtak. Minden felhasználható volt, amit a cél érdekében át lehetett alakítani. Ezek egy-egy versszakát vagy mondatát, esetleg szavát változtatták meg, hogy elérjék a kívánt hatást: „oda helyezték a dalt, ahol a sok-sok magyar katonának éppen harcolni és meghalni kellett".[642] Az akkoriban énekelt dalokról Baki a következőket mondja:

„A kulturális–propaganda-program keretébe tartozott mindenképpen az éneklés is; talán legelőbb és a leggyakrabban is éltek vele mindenütt a partizánalakulatok. A dalok

[638] Király Ernő: *A vajdasági magyarok forradalmi dalainak nyomában,* Belgrád, 1960. gyűjtötte össze őket. Baki–Vébel rá hivatkozik 178–179. o.

[639] Baki–Vébel 66. o.

[640] Baki–Vébel 67. o.

[641] Godó 1985. 7. o.

[642] Baki–Vébel 67. o.

betanításában egy grbavaci harcos, Farkas István segédkezett. „A partizánélet hosszú hónapokra, évekre nyúlt – kitartó várakozást is jelentett, állandó készenlétet, így a harcok mellett csendesebb napokat is hozott. És így két tűz között, tábortüz mellett vagy menet közben a partizánalakulatok általában sokat daloltak. Kultúrestek is voltak, amikor ugyancsak felcsendült a régi és új népdalból kialakított partizándal. Mind a jugoszláv, mind a magyar eredetű daloknak nagy szerepe volt a bajtársi érzés fejlesztésében – a különböző helyekről, társadalmi rétegekből toborzott partizánegység eggyékovácsolásában..." (Magyar Képes Újság, Zágráb, 1965. okt. 1.)"[643]

Egyes dalokat címeik szerint is ismerjük *(Megindul a menet, a Fekete gőzösnek csattog a kereke, Égbe nyúló hegyek alján, Elvtárs, ma csak még öt perc az élet, Már újra zúgnak a fegyverek, Nézd a mi hadseregünket, a büszkét, Hogy ha majd mi elmegyünk a nagy csatába mind).* Ez utóbbit az **amerikai polgárháborúból ismert dallamra** énekelték a következő szöveggel:

„Előkelőek nem vagyunk és pénzünk sincs elég
Sőt még jól sem lakhatunk, habár ez illenék.
De új világot alkotunk mi éhgyomorra még
S ez a legszebb mesterség.
Élesebb legyél a késnél,
Hangosabb a szenvedésnél,
Mert a munkás másokért él,
És ez a legszebb mesterség!
A munkás itt leéli munka közben életét,
És munkáját nem dicsőíti ház és bankbetét.
De új világot alkotunk mi éhgyomorra még."

A *Daltól hangos erdő, mező, berek...* kezdetű dal az **első világháborúból való**, és lehet, hogy ismert volt a szlavóniai magyarok körében:[644]

„Daltól hangos erdő, mező, berek, merre
járunk mi, elvtársak!
Dobog a szív, muzsikál az élet
szabadságért ontott vére..."

[643] Baki–Vébel 66-67. o.
[644] Az alább idézett dalok történetét Volly István bogozta ki. Baki–Vébel 67. o.

A *Házunk előtt mennek...* című **katonadalt** meg úgy énekelték, hogy a „huszárok" szó a „partizánok" szóval helyettesítették. A *Nem fogok a hadnagy úrral kezet* sort pedig egy másikkal helyettesítették be:

„Házunk előtt mennek partizánok.
Jaj, de szépen szól a muzsikájok
Elöl megy a hadnagy, aki vezet.
Gyere, rózsám, fogjál velem kezet..."

A munkásmozgalom dalai is természetes módon részét képezték az éneklendő dalok

„Elvtárs, a sorsunk rögös úton járni
Emelt fővel várni mégis a jövőt
Tito az elvtárs, ha kiáll az élre
Élünk-halunk érte s megvédjük mi őt..."

Ezenkívül énekelték még a *Kapitányunk sej-haj* nótát. A *Horvátország közepében* című dal is **első világháborús dal** volt. A dalok szövegében a hadszínterek változásait beiktatták a szövegbe. (A *Kárpátok tetejében, Olaszország határában.)* Vagyis: mindig „odahelyezték" a dalt ahova kellett...

„Horvátország közepében vadrózsa virágzik
Alatta egy büszke harcos vígan masírozik
Ne masírozz, te kedves harcos, mert majd agyonlőnek
Messzi van az édesanyád, ki megsirat téged."

A *Leng a lobogó* **diákdal** is népszerű volt, a dalárdák is kedvelték. Néhány szó megvátoztatásával az egyik „legharcosabb dallá" tették. *„A partizánok néhány szót szőttek a versbe, és egyik legharcosabb dalukká tették ezt az évszázados indulódalt."*[645]

„Leng a lobogó, megperdül a dob
Ti, magyar elvtársak, jól vigyázzatok.
Indulóra hangzik már a szó:
Félre, aki nem közénk való!
Magyarok vagyunk, harcos katonák,

[645] Baki–Vébel 68. o.

Ismeri nevünket széles e világ.
Majd harcos lesz nemcsak a nevünk,
Megmutatjuk, ha majd végezünk!"

Az *Ezer esztendeje* című dal **1848–49-es dal**, és Kossuth is használta toborzási célból. *„Nemcsak a hazaszeretet, hanem a hősi önfeláldozás dala is volt"*. Kimondta azt, amit a partizánok is elvártak: *„Harcban halni a hazáért dicső halál. Gyáva az, kit otthon talál."* [646]

A bolmáni csata elmékét leginkább a következő dal őrizte meg, amely eredetileg a *Csitári hegyek alatt* címet viselte.[647] Ez lett a bolmáni csata „himnusza":

„Baranyai háromszögben a bolmáni csatatéren
Elvtársaink vére folyik szerte a nagy mezőben
Szabad harcos vére pöcsételi ezt a drága földet
Hősen haltak a szabadságért, a népi igazságért..."

Noha értelemszerűen ez már az utókornak szólt, hiszen a csata idején aligha énekelték, utána pedig már nem lehetett sok alkalmuk énekelni, a brigád közeli feloszlatása miatt. A háború után gyakran emlékeztek az eseményekre a következő ***gyászdallal*** is:

Szabad harcos édesanyja büszke a fiára,
Bátor szívvel halad elől sok-sok nagy csatába,
Fegyverivel sok halált szórt az ellenség sorába.
Egy bolondos, szép hajnalon elindult rohamra,
Egy fasiszta éles golyó őt szíven találta.
Megírták hát az anyjának, ne várja a katonafiát,
A bolmányi csatatéren ásták meg a sírját.
A bolmányi kis temető sötét, mély árkában,
Elvtársaink ott pihennek egy fűzfa árnyékában.
Szomorúfűz ráhajlik az elvtársak sírjára,
Sok jó anya könnyet hullajt, hős, elhalt fiára.[648]

[646] Király Ernő konstatálása, Baki–Vébel 179. o.
[647] http://mek.oszk.hu/02100/02152/html/05/258.html (Király E. gy.; ZI D/37/4537. sz.)
[648] Baki–Vébel 66. o.

16.3.3. A (magyar) nyelv és a magyarság mint a propaganda eszközei

A magyar nyelv használata még erőteljesebbé tette a Petőfi-zászlóalj és -brigád propagandáját, hiszen a térség lakosságának egy részénél ez számított. A magyar lakossággal való kommunikációban a magyar nyelv használata hatásos volt, a magyar embereknek tetszik, ha magyarul szóllnak hozzájuk.[649]

„Első találkozásom ez a falubeliekkel. Látom, tetszik nekik, hogy magyarul szólok hozzájuk, örömmel hallják, hogy minden nép és nemzetiség fiaiból van a partizánoknál. És hogy ez itt most az ő magyar zászlóaljuk. Az usztasák nem tudtak szót érteni velük. És a régi Jugoszláviában sem kényeztették el őket. Iskoláik nem voltak, sőt még azt is le kellett tagadniok olykor, hogy magyarok. Most meg, lám, dicsekszünk vele!".

A propaganda a népgyűléseken működött hatásosan. Maga Baki azonban arra panaszkodik, hogy nehezen találja a szavakat (*„Sohasem voltam szónok. Nehezen kerekítem a mondatokat."*).[650] Bizonyára nem szokta meg a nyilvánosság előtti beszédet, de talán a munkásmozgalmi terminológiát nem magyarul tanulta.

A magyar nemzeti színek használata erősítette a magyar nyelv használatával elért hatást. Noha arról, hogy ez konkrétan hogyan történt, nem sokat tudunk. Baki és Vébel szerint írásos dokumentum nem maradt, de Haraszti faluban még egy magyar zászlón is dolgoztak a zászlóaljjal rokonszenvezők.[651]

A magyarság megszólítása nem volt könnyű feladat, hiszen valahogy át kellett hidalni azt az ambivalenciát, amit a Horthy-féle rendszer jelentett, és amely a magyarság többségének meghatározta a helyzetét. Tehát kommunikációs értelemben szét kellett választani a Horthy féle diskurzust a fasizmus ellen harcoló magyarság diskurzusától úgy, hogy a létező alternatívákból a megszólított közönség a partizánmozgalmat válassza. A gyakorlatban ez nagyjából így nézett ki:

„SZLAVÓNIAI MAGYAROK!
Magyarország megszállása útmutató ahhoz, hogy hova vezet a németeknek tett szolgálat. A keleti harctérre – a halálba vezet.

[649] Baki–Vébel 66. o.
[650] Baki–Vébel 61–62. old. Godó 1985. 8. o. adatai szerint Haraszti község lelkésze adott a zászlóaljnak egy templomban őrzött magyar zászlót, amire Pozsár Juliska hímezte rá a következőket: „Petőfi Sándor – zászlóalj – Haraszti község".
[651] Baki–Vébel 74. o. – Malušev Cvetko gyűjteményéből.

Horthy különféle küldöncei benneteket, szlavóniai magyarokat is rábeszéltek, hogy térjetek erre az útra. Ők állandóan Magyarországba való kivándorlásra, a védőbástyákba való menekülésre és a megszállónak irányuló szolgálatra késztetnek benneteket.

Mi indítja őket erre? Ők ezt azért teszik, mert titeket sírba akarnak rántani, mert a németeknek a ti vagyonotok elkobzásában segíteni akarnak, mert közületek az összes alkalmas egyéneket Hitler öngyilkosainak sorába akarják terelni.

SZLAVÓNIAI MAGYAROK!

Előttetek csak egy út áll, s ez az út, amelyen a szerbek meg a horvátok s Jugoszlávia többi népei indultak – a harc útja. A győzelemhez s a szabadsághoz csak ez az egy út vezet. Hitlernek és a fasizmusnak nyújtott szolgálat a halálba, a megsemmisüléshez vezet.

Ne vezettessétek [sic!] benneteket félre. Ne vándoroljatok ki. Ne üljetek fel Horthy fasiszta küldönceinek. Űzzétek ki őket a ti soraitokból. Szakítsatok meg velük minden összeköttetést, mert ők titeket csak szakadékba vezetnek, ahogy Magyarországot is oda vezették.

Kövessétek a partizánoknak az útját, akik a Petőfi Sándor magyar zászlóaljban már felvették a harcot. Legyetek méltóak Kossuth Lajos, Petőfi Sándor, Dózsa és más harcosokhoz, akik a magyar nemzet szabadságáért küzdöttek.

Lépjetek a nemzeti felszabadítási hadsereg kötelékébe, a szerbekkel és horvátokkal testvéri szövetségbe, mert önmagatokat, családotokat és vagyonotokat csakis küzdelem árán őrizhetitek meg.

Jugoszlávia fasizmus elleni nemzeti felszabadító tanácsának második ülésén hozott határozatai a szabad és demokratikus Jugoszláviát alkotta meg, amelyben az összes népek egyenjogúságot élveznek, így tehát a magyar kisebbség is, amelynek nemzetiségi jogai biztosítva vannak.

Éljen az összes népek [sic!] fasizmus elleni szabadságharca!

Éljen a szabadságszerető nemzetek fegyverbarátsága!

Éljen a legyőzhetetlen Vörös Hadsereg, az összes leigázott népek [sic!] védelmezője!

Éljenek a mi nagy szövetségeseink. Szovjetunió, Anglia és Amerika!

Halál a fasizmusra – szabadságot a népnek!

1944. március havában

Szlavónia-vidéki
NEMZETI FELSZABADÍTÁSI BIZOTTSÁG"[652]

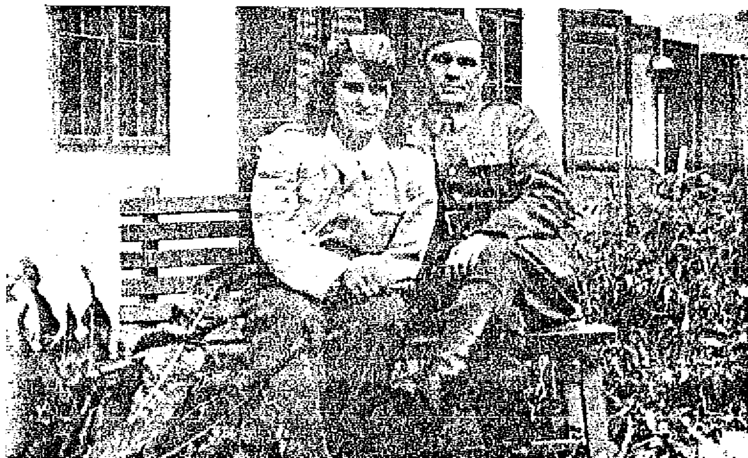
A magyar nyelv használata azért is fontos volt, mert a magyar lakosság passzív volt,[653] a magyarországi szovjetbarát agitáció hatása majd csak később hoz több új harcost. A cél érdekében mindent bevetettek, dalokat, verseket szereztek, énekeltek és terjesztettek illegális utakon. A brigád már a magyar dalokat készen kapta. Brigádként már másként folyt propaganda. A magyarországi településeken a „petőfisták" – ahogy néha önmagukat nevezték – még tartottak vidámesteket, de a brigád már inkább harci feladatot látott el.

16.4. A propaganda ideológiai irányultsága

A partizánmozgalomban ügyeltek arra, hogy a cél érdekében a leghatékonyabb propagandát fejtséki ki, a cél pedog a háborús győzelem volt, ezért nem erőltették sem a kommunista sem a baloldali ideológiát. Ellenben az ennelség ideológiájával érteleszerűen polémikusak.

Ha más forrásokból nem tudnánk, akkor is világos mindabból, amit a horvátországi harcosok, valamint Baki és Vébel is elmondanak, hogy a partizánok erőteljesen szekuláris beállítódottságúak voltak: „a vallással törődtünk a legkevesebbet".[654] Baki attitűdjében is egy érdekes szabadelvűséget is felfedezhetünk. Lánya dohányzásáról nyilatkozva érezhető a hagyományos látásmód, miszerint ezt egy nő esetében nem tartják ezt helyesnek, de – és ez vélhetően a partizánmozgalom hatása – mégis azt a következtetést vonja le, hogy felnőtt nőről van szó, azt tesz, amihez kedve van.[655] Ez egybeesett a kommunista mozgalom azon törekvésével, hogy a női egyenjogúságot kiemelje céljai között (noha valódi emancipációról nem igazán volt szó).

[652] PGY – J / 49. Fehér Sándor visszaemlékezése 34. o.
[653] Baki–Vébel 43. o..
[654] Baki–Vébel 106. o.
[655] Baki–Vébel 98. o.

Baki Ferenc találkozása lányával 1945-ben Szabadkán
(Baki–Vébel 128. o. 42. illusztráció)

Azon kívül, hogy a propaganda módszereiben rugalmas volt, a tartalmában már nem. A partizánok úgy gondolták, hogy az „egyik félnek pusztulnia kell".[656] Utólag nagyon erőteljesen állították, hogy a „magyarság sorsa öszefonódott a magyar megszállók és hazai árulók elleni harccal".[657] Követvén a szlavóniai Petőfi-zászlóalj útját, láttuk, hogy nem a magyar megszállók ellen harcoltak, sőt abból a jelmondatból, miszerint féljen tőlük a Horvát Vasút, mert felszedik, valami más, némi elfojtott és ebben a formában kitörő nemzeti düh, amely a királyi Jugoszlávia keserű emlékéből származott. Hiszen a két világháború között a délszláv állam, de az újonan megalakuló horvát állam sem törődött a magyar kisebbség léthelyzetéből adódó problémákkal. Az usztasa állam a magyarokkal szemben nem változtatott a királyi Jugoszlávia negatív viszonyulásán.

A Petőfi-brigád múltszemlélete teljesen egybeesett a kommunista párt népfrontpolitikájának beállítódottságával. Más nem is lett volna lehetséges.

16.5. A propaganda múltképe

A közelmúltról leegyszerűsítő, de karakteres véleményük volt: „A magyar csendőrök többet és nagyobbat ütöttek a szerbekre, a jugoszláv csendőrök pedig a magyarokra".[658]

[656] Baki–Vébel 70. o.
[657] Baki–Vébel 17. o.
[658] Baki–Vébel 132. o.

Baki és Vébel semmivel nem reflektál Trianonra, a magyar középkorra, és semmire, ami „nagymagyar" lenne. Ilyesmiről bizonyára nem is tudtak sokat. A hívószavak nem a múltból jöttek. Nagyon erősen reagáltak a királyra, az usztasákra, a csetnikekre, a nácikra, a Horthy-rendszerre.

Múltszemléletük teljesen pragmatikus volt. Ami a múltból hatott a magyar alakulatra, nagyon ellenőrzött volt, ez különösen a múltképre vonatkozott. Azt, ami átszivárgott, nem tudatosan érkezett a „petőfisták" körébe, bármiről is legyen szó – ez jól látszik a partizándalok esetén – mindjárt hozzáigazították az éppen aktuális szükségletekhez.

A partizánmozgalomnak szüksége volt a magyarokra, de nem arra, hogy magyar közösségként működjenek. Ezért a leggyakrabban egy negatív magyarságképet állítottak eléjük, az ún. „Horthy-fasizmust", amelyet meg kellett haladni, le kellett győzni, és amelyhez mintegy kontrasztként kellett viszonyulnia a magyar partizánoknak.

Ez a szemlélet a háború után is fennmaradt. A magyarságról, Magyarországról többnyire csak azt hallhatta a jugoszláviai magyarság, hogy elnyomó, fasiszta, horthysta. Ennek kontrasztjaként használták a Petőfi-brigádot és a róla felépített képet. Mindez a kommunisták igazának kiemelését szolgálta, és egyben a nép felmentését is. Baki és Vébel természetesen a legmélyebben ítélték el az újvidéki tömeggyilkosságot, Varga István brigádtag részt is vett a későbbi „Novi Sad"-i antifasiszta ifjúsági kongresszuson.[659]

[659] http://adattar.vmmi.org/cikkek/13769/hid_1945_07_varga.pdf

17. Az utóélet, a legenda

A szabadságszerető népek nagy fölszabadító háborújában a kisnemzetek között első helyet foglalnak el Jugoszlávia népei. A leigázott népek fiai négy esztendőn keresztül emberlefeletti harcot vívtak a fasiszta német hadigépezettel s ez a hősi harc nemcsak a hazai történelemnek írta meg legszebb, lapjait, hanem az elért győzelmeivel a legnagyobb elismerést és csodálatot vívta ki magának az egész demokratikus világ előtt.[660]

A Petőfi-brigádról kialakult kép, ugyanúgy, mint minden más ideológiai, politikai tartalom a titói Jugoszláviában, a háborús propagandából nőtt ki. 1944. őszétől indul meg Jugoszlávia és Magyarország szovjetizálása is, amelyben az a különbség, hogy Jugoszláviában villámgyorsan zajlik, belső indíttatásból, Magyarországon pedig a jugoszláv átalakuláshoz mérten hosszasan számolják fel, lehetetlenítik el, „szalámizzák fel" a polgári ellenzéket.

A brigádról kialakult kép egy olyan legendába evoluált, amely nem sokat számolt a konkrétumokkal, hanem a mindenkori hatás elérése volt a cél. Lényege az volt, hogy kifejezze: a magyarság a vérét áldozta a tetstvériség-egységért, majd a későbbi propagandacélokhoz illesztve, a „szocialista önigazgatású, elnemkötelezett" Jugoszláviáért, és, hogy a jövőt tekintve is vannak elvárások. Ez a propaganda teljes sikert ért el, hiszen nem kisebb tényező tartotta fenn, mint maga az ország példaképe és mindenese, Tito:

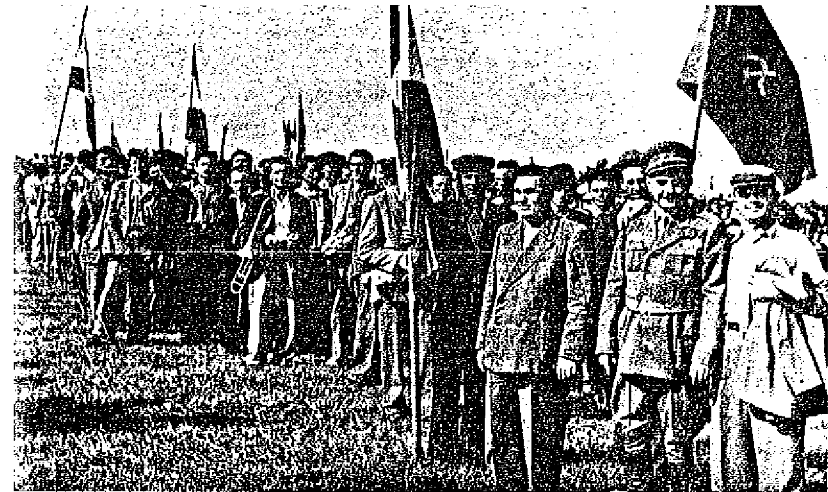
„1941-ben, a német fasiszták és szövetségeseik agressziója idején, a nemzeti és társadalmi ellentmondások által bomlasztott háború előtti Jugoszlávia tíz nap alatt kapitulált és széthullott. De nem kapituláltak a jugoszláv népek, a hazafias és haladó erők. A kommunista párt vezetésével megszervezték az össznépi felkelést, s úgyszólván puszta kézzel ragadták el a fegyvert a túlsúlyban lévő ellenségtől. Népeink e súlyos harcokban történelmük legfényesebb lapjait írták, szilárd egységbe kovácsolódtak, s lerakták az új szocialista társadalmi rendszer alapját.

Az antifasiszta harcokban a Jugoszláv Népfelszabadító Hadsereg és a partizánosztagok soraiban ott voltak a magyar nép, elsősorban a hazánkban élő magyar nemzetiség fiai is, akik főként a Petőfi Sándor-zászlóaljban, majd a Petőfi-brigádban harcoltak."

TITO[661]

A titóizmus és a poszttitóista éra egyik szervezőeleme a a győzelemel alátámasztott, és az arról szóló mítosz, amit eszközként használtak fel.

Az 1990-es évek nacionalista mítoszai mellett, amelyek mélyen a múltba nyúlnak, szinte erőtlennek tűnik a titóista mítosz, amely mindössze néhány évtizednyi távlattal operált. Azonban ez cseppet sem volt erőtlenebb a majdan felszított nemzetieknél, sőt! Titónak elég volt felszólalásaiban a háborúra hivatkozni, hogy mindig megkapja a kötelező tapsot és éljenzést. A mítoszépítést már a második világháborús győzelem pillanatában elkezdték. Fagyas József az 1945-ös május elsejéről is beszámol visszaemlékezésében.[662] Már akkor fontos szerephez jutottak a „petőfista asszonyok".

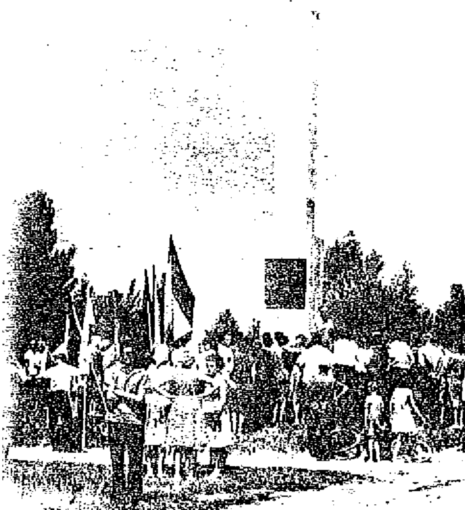
Ünnepség a zászlóalj megalakulásának 10. évfordulóján Rumán. Jobbról az első Málik József, mellette Kis Iván – Figaró (Baki–Vébel 128. o. 40. illusztráció)

[660] Mészáros Vera 30.o. Ugyanezzel a szöveggel kezdi könyvét Baki és Vébel is (5. o.) A két szöveg azonban nem egyezik teljesen. Valójában ez 1964. szeptember 15-én, hangzott el, a Budapest Sportcsarnokban, amikor Tito látogatást tett Magyarországon. Törköly 71. o. is közli ezt a beszédet, más fordításban.

[661] Emlékezés a Petőfi-brigádra 2009 . 160. o.

[662] A. Sajti Enikő: Impériumváltások, revízió, kisebbség *(Magyarok a Délvidéken 1918–1947).* Napvilág Kiadó, 2004. 341. o.

A fent idézett 1964-es beszédben Tito mítoszteremtő technikájából is ízelítőt kaptunk. Amellett, hogy mitikus, és öngerjesztő, egy sor tényt figyelembe sem vesz, elhallgat. Ebben a szövegében éppen a magyar lakosságnak „udvarol", ami abban merül ki, hogy érdemesnek tartja arra, hogy az „összekovácsolódott", „szilárd egység" része legyen. A „petőfisták" „óriási" jelentősége ellenére tőlük is elvették a földmaximumon felüli földjeiket, majd azok, akiknek nem volt, kaptak néhány holdat, amivel nem sokat tudtak kezdeni. Faggyas rezignált megállapítása a következő: „Bárki volt is hatalmon, Hitler, Horthy, Sztálin vagy Rákosi, százezrek tapsoltak nekik...".

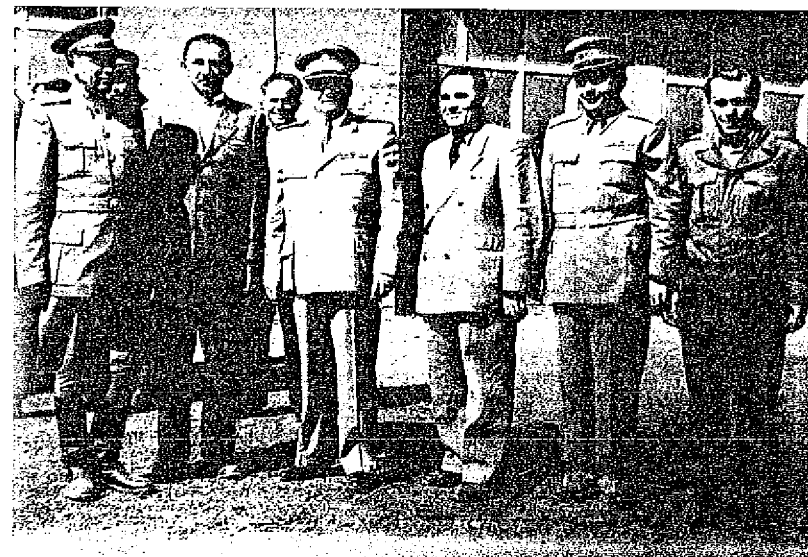
A bolmáni emlékmű koszorúzása 1964. július 4-én (Baki–Vébel 96. o. 59. illusztráció)

A mítoszképzés aktív részese volt Milovan Đilas is.[663] 1944 decemberi beszédében, azt emelte ki, hogy a jugoszláv kommunisták már 1943-ban tudták, hogyan kell kezelni a nemzeti kérdést, azért alapítottak egy magyar zászlóaljat. Szavakban tehát felmenti a magyarságot a kollektív bűnösség alól, de közben az illegális tömeggyilkosságok, a kiutasítások folytak Vajdaság-szerte, a kollektív kitelepítés gondolata sem halványult el, a kitelepítettek száma pedig jóval meghaladta az 1918-as szintet. Az említett Đilas-beszédben már megvan a jugoszláv kommunista viszonyulás minden lényeges eleme. Ezek szerint nem minden magyar Horthy és

[663] Godó 1985. 36. o.

Szálasi híve, és a délszláv nemzetek között is sokan voltak, akik a rossz oldalon álltak. Ez a magyarság számára egy modus vivendi felkínálása volt, amelyet nem lehetett nem elfogadni, és amelyhez jól illett a Petőfi-brigádról épített mítosz.

Ebben kiemelték, hogy az alakulat magyarként minden nemzet és nemzetiség szabadságáért harcolt. Ez a béküllékeny értékelés a titóizmus nyugodtabb korszaka felé mutatott. Ezzel fedték el, hogy sokaknak a partizánok megérkezése a halált és nem a felszabadulást hozta. Az ártatlan áldozatok kérdése felett úgy tért nyugvópontra, a kommunista rezsim, hogy folyamtosan más gyilkos (náci, illetve fasisztoid rendszerek) gaztetteiről beszélt. Saját bűneikről azzal terelték el a figyelmet, hogy más bűnösökről beszéltek.

Tito marsall a Petőfi-brigád Slavonski Brod-i ünnepségén 1953-ban: Szobocsán Mihály, Kis Antal, Josip Broz – Tito, Baki Ferenc, Kis Iván – Figaro és Bánya József

A kommunista propaganda mítoszában szinte angyalok és ördögök harcoltak egymással, a fény és a sötétség erői, a progresszív és retrográd erők csaptak össze, és noha tudjuk, hogy a bűnt, a gonoszságot nem érdemes, illetve nem is lehetséges méricskélni, azt is tudnunk kell, hogy sem a partizánmozgalom, sem Tito és politikustársai, és a Petőfi-brigád sem az „angyalok gyülekezőhelye" volt.

Magyarországon a brigád „politikai, internacionalista küldetést" emelik ki,[664] és hogy bebizonyították, hogy nem minden magyar Horthysta, és nem szabad minden magyart gyűlölni az 1942-es vérengzésért. A magyarság megmaradása a délszláv térségben az akkori, kommunisták által irányított, közgondolkodás szerint nem alapvető emberi jog volt, hanem olyasvalami, amit csak az antifasiszta harc által lehetett kiérdemelni. A kommunista párt szerint a testvériség-egység azoknak a népeknek a testvérisége és egysége, amelyek együtt harcoltak a megszállók ellen.[665] Varga ezt így fogalmazta meg: „Elindultak, hogy Tito marsal [sic!] nehéz harcokban és súlyos szenvedésekben megedzett hős katonáival vállvetve küzdjenek és életükkel, Vérükkel vívják ki az ország és népe, így a magyar nép szabadságát is."

Ugyanakkor ez a logika egyben fék is volt azoknak, akik el akarták tüntetni a Vajdaság térségéből a magyarokat. A németek esetében a partizánmozgalom nem alkalmazott ilyen retorikát, és ideológiai támogatást sem adott a megmaradáshoz, így azokakt akik megmaradtak kitelepítették Jugoszláviából. (Noha az Ernst Thälmann-zászlóaljra építve lehetett volna egy hasonló mítoszt gerjeszteni). Ám a németek sorsát a nagyhatalmak Potsdamban eldöntötték, és a kitelepítésük indoklásához más tartalmak voltak szükségesek, mint a megmaradásukhoz.

A Petőfi-brigádról, mint minden más brigád évfordulóiról, megemlékezéseket rendeztek. Ezek közül kiemelkedik a 22., amelyet 1965-ben tartottak. Ekkor újratemették Kis Ferencet, és ekkor mód volt beszédeket mondani, és a sajtónak nyilatkozni.

A Petőfi-brigádról az a kép él, hogy „bátor, fegyelmezett és jókedélyű partizánok voltak".[666] Ebben teljesen egybehangzók a Magyarországon és Jugoszláviában publikált adatok is. A megemlékezés az 1960-as évek ideológiájáról szólt, pontosabban arról, amit a propaganda céljaira használtak. Ebbe ad jó betekintést a Baki- és Vébel-féle könyv, a benne közölt Kosta

[664] Nagyszerűen példázza ezt a logikát Varga István fellépése, és az arról található híradás a Baki–Vébel-féle könyvben (132. o.) „Az említett [újvidéki antifasiszta ifjúsági] kongresszuson egyébként Varga István jelent meg a brigád kiküldöttjeként a vajdasági székvárosban, ahol tudvalevően a legkegyetlenebb gaztettekre vetemedett a megszálló katonaság. Ott ült a többiekkel a mostani Szerb Népszínház nagytermében, és hallja ám, hogy egyik-másik delegátus sehogyan sem ért egyet a szónokkal, aki azt próbálja bizonygatni, hogy a Horthy-féle terrorért nem kellene minden itt élő magyart elmarasztalni. Alig várta a szünetet, hogy a kongresszus vendégeként jelen levő Jovan Veselinov elvtárshoz siessen, aki menten rábeszélte, szólaljon fel, s adja tudtára a gyülekezetnek, hogy a fasizmus ellen vajdasági magyarok is harcolnak. Másnap reggel elsőnek lépett Varga a szónoki emelvényre és a fronton levő ezerkétszáz petőfista nevében köszöntötte az egybegyűlteket. Erre aztán felzúgott a taps, eldöntve az előző napi vitát akörül is, hogy rászolgáltak-e az itteni magyarok az egyenjogúságra vagy sem."

[665] http://adattar.vmmi.org/cikkek/13769/hid_1945_07_varga.pdf

[666] Godó 1985. 7. o.

Nađ és Mate Jerković szöveggel, amit semmi más nem motivált, mint az éppen akkor aktuális ideológia. Sajnos ez a hozzáállás nem is magával a történtekkel van relációban, hanem saját korának propagandacéljaival, ahhoz használ fel régebbi adatokat. Csak sokkal később gyűjtötték össze mások kijózanító visszaemlékezéseit.[667]

"Hallottak e az elvtársak a Petőfi brigádról?"
Ezt kérdezte Méhész Györgyné elvtársnő a Sásdon sorozásra megjelentekből. És nemcsak Sásdon, hanem a megye több, más helyén is. Ujszerű kezdeményezés indult ugyanis Baranya megyében. A Megyei Kiegészitő Parancsnokság, a Magyar Önkéntes Honvédelmi Szövetség és Partizánszövetség kezdeményezésére, régi kipróbált partizán harcosok mentek el a sorozásokra és beszéltek emlékeikről.

Igen aktiv előadója ennek a mozgalomnak Méhész Györgyné, sokat szenvedett, kipróbált partizán. Sok sorozást láttam, de sehol nem tapasztaltam még, hogy a sorozandók ennyire megfeledkezzenek az ilyenkor még tapasztalható bizonytalan érzésről. Pisszenés nélkül nézik Méhész elvtársnő száját, és hallgatják, figyelik a történetet Jenkovich elvtársról, a 17-18 éves partizán lányokról, az Alexandrov brigádról.

Hány évesek is voltak ők, a 9[illegible]-es évfolyam, mikor ezek a hősi harcok folytak? Bizony 4 négy éves kisfiuk voltak [illegible], mikor 1943-ban a Dráva mentén, Drávaszabolcs és Alsószentmárton környékén a szovjet példák nyomán megalakultak az első partizán sejtek. A kezdeményezők a tizenkilences kommunisták voltak. S nem sokkal később Sztodolka nevü partizán politikai tiszt vezetésével Pécsre jöttek, a partizán mozgalom pécsi megszervezésére.

A Petőfi-brigádról szóló magyarországi propaganda mintaszerű példája (1.) (PGY – J / 16 215-217)

[667] Itt elsősorban a Törköly-féle munkára és a legújabb Emlékezés a Petőfi-brigádra 2009 . kötetre gondolok.

S hamarosan elérkezett az első harci eligazitás ideje Lakócsán. A tisztán öltözött fiuk megilletődve hallják, hogy milyen volt az öltözetük az első partizánoknak. Bár néha öltözetnek sem lehetett nevezni a szakadt, foltos ruhákat. S tudtak e igy harcolni? El vette e a harci kedvüket az, hogy például több esetben meg a kutat is megmérgezték azokon az utvonalakon, amerre a partizánokat várták. Tudtak. Nemcsak harcolni, hanem meghalni is. Lázasan csillog az előadó szeme, amikor Fábián Zoltánról emlékezik. Ki volt Fábián Zoltán? Egy pécsi bányász fiu, ~~15 éves~~ tizenöt éves.

Barcson történt. A negyedik partizán ~~csoladt~~ bologon körülzárással fenyegették a németek. Egyetlen megoldás maradt, felrobbantani a barcsi hidat. Az idő kevés, elegendő partizán a hid megrohanásához nincs. S Fábián Zoltán önként jelentkezik a feladat végrehajtására. Vizhatlan partizán-harisnyékban robbanó anyagot erősitenek a derekához, melyet egy hosszu kábel a parton megbuvó partizánokkal köt össze, s máris csobban a viz, amint Fábián a Drávába ugrik. Uszva éri el a hidlábat, felmászik rá. Ezt a parti elvtársai meglátják és máris a levegőbe röpül a hid. S a Tigris páncélosok visszavonulnak.

S egy szőke haju fiu felteszi a kérdést. "S volt e fegyelem?" És kezével fontoskodó mozdulatot tesz, hogy lássák ő is ért valamit a háboruhoz. És Méhész elvtársnő elmondja erre mi volt a sorsa a fegyelmezetlenseknek és az árulóknak. Halál.

"Ha kellett két napig is a kutban ültünk, hogy meg ne találjanak bennünket. Ez volt a partizán önfegyelem."

Nyilik az ajtó és a sorozást ellenőrző honvédőrnagy elvtárs lép be kiséretével. Katonás "Fel! Vigyázz!" vezényszó hangzik. S a fiuk igen fegyelmezetten, egyszerre ugranak fel. És merev, feszes vigyázzban hallgatják Szojka tiszt elvtárs jelentés beadását. Nem kell félni, fegyelem terén is méltó utódai akarnak lenni azok a fiuk a partizánoknak. ~~Aztán én~~

Aztán én kérdezem meg Méhész elvtársnőt, mi volt a legnagyobb élménye.

"Kelemenligeten a németek összeszedtek minden vágóállatot

A Petőfi-brigádról szóló magyarországi propaganda mintaszerű példája (2.)
(PGY – J / 16 215-217)

A mítoszgyártásba a költők is bekapcsolódtak, példaként álljon itt Fehér Ferenc *Jobbágyok unokái* című verséből az a részlet, amelyet Baki és Vébel is érdemesnek tartott közölni:[668]

... Elöl az ács jött, szálfatesttel,
és utána mind-mind a többiek –
kubik, éhbér, napszám megraboltjai,
kik felett az isten mindig elsiet.
Ki tudná, hol tanulták –
szájukon feltört a Marseillaise,
s egy vén zenész, ki
húsz évig kocsmában s temetőben
sírta csupán az énekét,
most csak seppegett
és gyerekként szedte lábait.
Az elsők között ment Rab Mihály
s utána hat derék fia.
Arcukon íjként feszült a bőr,
mint szótlan kaszasuhintás előtt.
Ki tudja, tán most látták először
életük. Mentek, zúgó éljenek közt, ők, a
beszédes szótlanok.
Az öreg torkában vérré forrósult a könny,
S ahogy elöl a vörös zászlóra nézett,
fejéről lassan levette
a zsíros kalapot.
Párja, kendős, kis barna asszony,
az árokszélen csoszogott,
s mondta volna szepegve: istenem,
enyém az, mind a hat? –
s az a büszke ősz a párom ott?...
De szólni, szólni nem tudott,
szívét szép szédülés lepte el,
s az asszonyok sorából
hat serény menyecske fogta fel.
A dal új erővel szállt,
nem hallott ilyen millió bús körmenet –
valahol a felhők között

[668] Baki–Vébel 126.

susmogott a vén torony
s rozsdás kapuit átjárta egy új rettenet.
Megszépültek a durva vonások,
A szemekbe kiült a láz –
tudták, hogy mellettük az igazság,
s ki érte hullna el,
holtteste felett örökszép, haragos
villám, cikáz –
Petőfi ifjú szelleme...
Mentek az őszi ködben,
a kövesút rossz bakancsukat arcával
csókolta. Messze tűnt már az otthon
és a gyermek és az asszony, de
sorsuk, útravaló szép üzenetük ott lapult
a letarolt földek felett,
merre az útjuk vitt...

Érdemes megfigyelni, ahogy művészetének eszközeit a kommunista célok megfogalmazására. Van ebben a versben szociális demagógia, halvány antiklerikalizmus. Itt-ott a balladák világából köszön vissza egy-egy hangulat.

Illés Gábor, Méhész Györgyné, Jakab Károly, Lovász Menyhért, az első sorban; a másodikban [Korhó][669] József, Kajtár Vilmos, Nagy Lajos, Bíró Boldizsár, Pap Lajos, Búzás Imre (HIM fotóarchívum 80066)

[669] A kézírás a kép hátulján nem tisztán olvasható.

A *Híd* folyóiratban jelent meg 1951 áprilisában egy nagy hatású vers, Dudás Ferenc tollából (amelyet majd idézünk is). A vers iskolapéldája a művészet eszközeinek, valamint a személyes élmények ideológiai szolgálatba állításának. A szerző nem irodalmár, és a vers sem míves vers (a ritmusában és a rímeiben is vannak törések), azonban talán éppen ezért még átütőbb erejű. A szerző ettől hiteles. A mondanivalója egyszerű, a háborúban magyarok is haltak meg a partizánok oldalán, és mintha azt üzenné, hogy ezzel le van mosva, sőt vérrel van lemosva a gyalázat. Ilyen értelemben tehát a rendszert, Titót, a partizánokat igazolja, és az „el nem mondható dolgokra" a hallgatás egy újabb leplét borítja, a mítoszteremtést öregbítve ez által.

Baki és Vébel is igyekezett irodalmi dimenziót adni leírásának:

> *„...márciusi szél kergette a baranyai ég szürke felhőit. A lövészárkokban türelmetlen izgalommal lesték katonáink, hogy közeledik-e az ellenség."*[670]

Kis Ferenc haláláról és a brigád feloszlatásáról:

> *„Utolszor hallottam ekkor hangját" [Kis Ferencét]*[671]
> *„Utolszor március utolsó napján sorakozott fel a brigád"*[672]

A népfelszabadító mozgalomról szőtt mítosz egyik első eleme arról szól, hogy az emberek, a fiatalok szinte hanyagul és könnyedén áldozták életüket a nagy cél érdekében: „A küszöbön álló harc feszült izgalmában indultak el, mosollyal arcukon s katonadalokat énekelve. Így közelítették meg Bolmán községet."[673] A Petőfi-brigáddal kapcsolatban annak hősiességét emelik ki. A fentiekből láttuk, hogy a hősiességet partizán részről a felettesektől való félelem kényszerítette ki, hogy szigorúan büntették a visszavonulást, a fegyver elhagyását. Nem beszélnek róla sokat, de volt a Petőfi-brigádban is a „bőrét féltő" katona.[674] Ez emberi, ám a hősiesség nem kisebb attól, ha feltételezzük, hogy a katonák is élni, és nem meghalni akartak. Valójában az életét nem féltő katona mítosza a háborúban azt szolgálta, hogy ezt a fajta lelkületet rá lehessen kényszeríteni a legénységre, a korai titóizmusban pedig azt, hogy minél nagyobb teljesítményt lehessen elvárni az egyes emberektől a munkahelyeken.

[670] Baki-Vébel 161. o.
[671] Baki-Vébel 166. o.
[672] Baki-Vébel 178. o.
[673] http://adattar.vmmi.org/cikkek/13769/hid_1945_07_varga.pdf
[674] Baki-Vébel 155. o. utal az ilyen esetekre.

A brigád volt harcosainak összejövetele Eszéken:
(balról jobbra) Baki Ferenc, Balázs József, Horvát Mihály, Vető Gyúra,
Varga Mariska, Zsiga Máté, Vojnovics Teréz és Hando Iván
(Baki–Vébel 80. o. 25. illusztráció)

A fentiek illusztrálására hadd hivatkozzunk Virág Róbert történetének leírására.[675] Az 1968-ban megírott könyv kb. 24 évvel az események után jelent meg. Tudjuk, hogy Virág Róbert még 1944 augusztusában életét vesztette, az 1968-ban megjelent könyvben mégis a következőt olvassuk: „És ki-ki titokban immár a maga kalandos találkozásáról ábrándozott a dülledt szemű ellenséggel". Érdekes, hogy a fenti idézet előtt Baki és Vébel ki is mondja, hogy nem fontos, hogy igazak-e a történetek, hanem az a fontos, hogy az „aranyszájú komiszár" férfiakat (értsd: harcosokat) csinált a zászlóalj tagjaiból. Érdemes még elgondolkodnunk arról, hogy miért „dülledtszemű" az ellenség, miért nem egyszerűen ellenség. A válasz egyszerű: a fentebb említett törekvés általános a háborús konfliktusokban azért, hogy a katona ne érezzen szolidarítást az ellentétes oldalon harcoló emberrel, mert ha ez így lenne, akkor nehezére esne megölni azt. Ez alapján azonban nem lenne értelme pálcát törni a Petőfi-brigád felett, hiszen a náci, usztasa és egyéb propagandák, hasonló módon működtek, és az egész kor egy gyűlölködő korszak volt.

[675] Baki–Vébel 40–41. o.

Kosta Nađ hadseregtábornok és Jontovics Rudolf vezérőrnagy
1970 márciusában Budapesten (Godó)

A Petőfi-brigádról szóló legenda kezdete talán az 1945. április 1-i[676] Kis Ferenc-temetéssel kezdődött. Kis Ferencről a „kemény" parancsnokról és haláláról kevés az érdemleges adat. A mítoszteremtéshez viszont mindent felhasználtak. Olvashattuk fentebb, hogy Baki nem sokat adott a vallásra, könyvükben pedig Kis parancsnok temetésével kapcsolatban a következőt írják: *„A brigád zászlóalja feltűzött szuronnyal kíséri a koporsót. A sírbatétel előtt felzúgnak a harangok, mintha megüzenték volna a fasisztáknak, hogy ha el is esett néhány szabadságharcos, a helyükre újabb ezrek állnak Tito hősei közül, akik megbosszulják a halottaikat".* Hát szoktak ilyeneket üzenni a harangok? A Titóista propagandának is szüksége volt mártírokra, és ez Kis Ferencre is vonatkozik, hiszen mi más indokolta volna Kis Ferenc újratemetését 1965-ben? Mi a különbség a lőcsi és a bolmáni temetőhely között?

A Petőfi-brigád mítosz a magyarság jugoszláviai helyzetét igazolta: a jugoszláviai magyarság százai kezdték a harcot.[677] *„A jugoszláviai magyarság tehát a felszabadító harcokban és később a szocializmus építésében való részvételével maga is alátámasztotta a Jugoszláv Kommunista Párt és Tito*

[676] Baki–Vébel 172.
[677] Baki–Vébel 8. o. Kosta Nađ szövege, a könyv bevezetője.

elvtárs politikájának helyességét, miszerint a harcokban és az építőmunkában kivívott győzelmek és sikerek egyetlen záloga a jugoszláv népek és nemzetiségek testvérisége és egysége."[578]

Valójában a magyarság megmaradásának más volt az oka. A potsdami konferencián a nagyhatalmak jóváhagyták a német lakosság kiköltöztetését Kelet-Európából. Ez azt jelentette, hogy amely állam úgy akarta, a kitelepítés mellett dönthetett. A legtöbb kelet-európai állam így tett, óriási szenvedést, és ártalan (német) emberek halálát okozva. Ilyen nagyhatalmi döntés a magyarokról nem született, noha a jugoszláv vezetés tervei között szerepelt a Sreten Vukosavljević-féle terv a magyarok kitelepítése. Mivel ebből semmi nem lett, hozzá kellett látni egy olyan ideológiai alapú magyarázat kigondolásának, amely mindent igazol, a magyar bűnösök megbüntetését, és a magyarság vajdaságban hagyását.

Kezdetben a szlavóniai Petőfi-zászlóalj harci feladatokat látott el. Nem voltak ezek eget rengető tettek, de részei voltak az éppen akkor aktuális harcoknak. A partizánmozgalomnak nagy szüksége volt arra, hogy akit lehet, maga mellé állítson, nem volt tehát mindegy, hogy a szlavóniai több tízezer főre rúgó magyar lakosság hogyan vélekedik a partizánmozgalomról és az usztasa rendszerről. Végül a titói Jugoszlávia soktényezős egyensúlyi rendszerében a magyarságnak is megvolt a helye és szerepe, a Petőfi-brigádról szóló tények kezelése, de legfőképpen a mítosz építése is ezt szolgálta. A Petőfi-brigád legendája, a háború befejezése után közvetlenül mind magyar, mind jugoszláv részről az aktuális hatalom politikai szempontból felhasználható tartalmává vált. 1948 után azonban a legenda kettévált.

A Petőfi-brigádról szóló mítosz egyik fő eleme a „bolmáni csata" lett. Természetesen a bolmáni körülu hadműveletek sora maga nem mítosz, hanem fegyveres harc volt, de annak utólagos értelmezése napi politikai célokat szolgált. Hogy akkor melegében ennek milyen értelmet tulajdonítottak, azt a következő mondat jól megmutatja: *„A fiúk nagyszerű hangulatban vannak, érzik, hosszabb szünet után most ismét megmutathatjuk, hogy hadosztályunk legfiatalabb brigádja harckészségben, lendületben nem marad el az annyi dicsőséget szerzett többi brigád mögött."*[579] Ez az értékelés az *Udarnik* című lapban jelent meg. A cikk célja akkor az lehetett, hogy másokat is a harcra sarkalljon, de az események után az effajta érvelés arra szolgált, hogy igazolja a magyarokkal szembeni „enyhe" bánásmódot, különbséget téve a gyűlöletesként beállított németekhez képest.

[578] Baki–Vébel 9. o. Kosta Nad szövege, a könyv bevezetője.
[579] Baki–Vébel 148. o.

A Petőfi zászlóalj / Bataljon Alexander Petofi / 1944. november eleő felében alakult Bácstopolyán. A zászlóalj megalakitóit a szovjet hadsereg által kiszabaditott szegedi politikai foglyok voltak, akik magyar, jugoszláv, nemzeti és vörös zászlókkal énekelve járták be a Bácstopolya, Csantavér és Hegyfény térségében lévő községeket, ahol a magyar anyanyelvű lakosság jelentékeny része csatlakozott hozzájuk. A zászlóalj megalakitását a bács-topolyai munkásotthonban mondották ki, ez alkalommal jelen voltak a szerémségi partizánok / 16 vojvogyanska brigád/ képviselői is.

Bács-topolyáról Zomborba vonultak, ahol a szovjet egységek fegyverezték fel őket, a németektől zsákmányolt fegyverekkel, a zászlóalj tagjai egyenruhát is kaptak, bár ezek az egyenruhák igen különbözőek voltak, volt köztük a német, magyar, olasz és horváth haderőktől zsákmányolt egyenruha. A beöltözés után a zászlóalj igen furcsa képet mutatott.

Zomborban egy toborzóirodát állitottak fel, amelynek vezetője a később Pécsre költözött. Hasznos tánctanár lett, hogy ez a toborzó iroda milyen eredménnyel dolgozott, arról nem tudunk.

Zomborból Kiskőszegre vonultak. Kiskőszegnél a szovjet csapatok egy része átkelt a Dunán az innenső parton maradottak a partizánokkal közösen elkezdték a felrobbantott dunai hid helyreállitását. Két nap és két éjjel egyfolytában dolgoztak pihenés nélkül. Amikor a német repülők tűz alá vették az épülő hidat, a hid kb 7-75 százalékban állt készen, amikor a szovjet csapatok és a partizánok átkeltek a Dunán. Az átvonulás után a németek elől a hidat felrobbantották.

Kiskőszegről megállás nélkül csak igen rövid pihenőket tartva, Sellyéig vonultak. Menetközben az előőrsök többször összecsaptak elszakadt kisebb német alakulatokkal és szintén vegyes egyenruhába öltöztetett horvát usztasákkal. Sellyén a draskovich kastélyban szállásolták el a zászlóaljat. Innen több kisebb akciót hajtottak végre.

December 17.-én az egész zászlóalj átvonult a jugoszláv területre, csak a törzsparancsnokság maradt Drávaszentmártonban.

November 29.-én Pécs felszabadult. Régi kipróbált harcosok megalakitják a Magyar Kommunista Pártot. A Párt megalakulását nyomban követi a KIMSZ megalakulása. a fiatalok a Timár utcában lévő volt Gestapó helyiséget kapják meg. A KIMSZ tagjai között került szóba először az, hogy a pécsi fiataloknak is ki kellene venni részüket a délen és nyugaton már folyó harcokból.

216

Egy kései forrás a Petőfi-brigádról (PGY – J /16 219)

Jugoszláviában a Petőfi-brigádnak jelentős a szerepe a vajdasági magyarság jugoszláviai és kommunista identitásának kialakításában. Természetesen a titóizmus ebben nem érhetett el teljes sikert, de nagyon sikeres volt. A testvériség-egység jugoszláviai megvalósulását a rendszer úgy értelmezte, hogy csak annak van joga, hogy részt vegyen az ország működésében, épülésében, és csak az részesülhet a közös jóból, aki annak idején harcolt a megszállók ellen. A Petőfi-brigád tehát legitimizációs eszköze lett a

vajdasági magyarságnak, vagyis a Petőfi-brigádban harcolva a vajdasági magyarság is – úgymond – teljes jogú tagja lehet Jugoszláviának, hiszen részt vett a megszállók elleni harcban. Mégis a Petőfi-brigád tematizálása helyi jellegű maradt. Szerb nyelven nem írtak róla monográfiát, és nem is nagyon emlegették. Ellenben a vajdasági magyar közösség részt kellett, hogy vegyen a Petőfi-brigád körüli legenda építésében. Számtalan iskola kapta meg a Petőfi-brigád nevet, és a második világháborús történésekkel kapcsolatban kötelező volt az említése.

Ezzel szemben létezett egy „titkos történet" , nem alaptalanul, amelyet egymás között beszéltek meg. Eszerint a magyar fiatalokat értelmetlenül áldozták fel. Ebben a titkos történetben összeforrt a batinai és a bolmáni csata.

A Petőfi-brigád legendáját a magyarországi közbeszédben az 1960-as években próbálták feléleszteni. Ebben jelentős szerepe volt a már említett Méhész Györgynének, aki sokat szervezkedett, aminek nyoma is maradt, ebből egy sajátos kép alakult ki a magyarországi kommunista ellenállásról. Ezúton is egy olyan ideológiai tartalom állt össze, amely önmagában véve ugyanolyan torz, mint a jugoszláviai mítosz, csakhogy ebben a mítoszban Alexander Petőfiről [sic!] beszélnek, és Méhész Györgyné kiemeli, hogy ez egy roham- és halálbrigád volt, annyira rettegtek tőle az ellenfelek.[680] Ez a mítosz azonban jóval erőtlenebb és kisebb hatású, mint a jugoszláv.

Az összjugoszláv mitológia központi eleméről, a testvériségről sajnos azt kell megállapítanunk, hogy nem volt általános, noha az is igaz, hogy a közös cél érdekében együttműködtek a különböző hadseregek (szovjet, jugoszláv, bolgár), sőt ez időnként a korrektség kívánalmait is meghaladta. A világháború idején a különböző nemzetiségek tagjainak nagy része egymás ellen harcolt. Fontos cél elérni a különböző nemzetek együttélését, együttműködését, de ez, amint a '90-es évek történései bizonyították, meghaladta a titóista rendszer erejét, sőt az intellektuális potenciáljait is. Ahelyett, hogy egy ideálisnak tekintett állapotot célként jelöltek volna meg, vágyaikat a múltba vetítették. A másik probléma ezzel az ideológiával az volt, hogy igyekezett összemosni a jugoszláviai lakosságot, és ebben voltak sikerei, de távolról sem vált általánossá. A nyílt vitát kerültékinkább a központi hatalom lépett fel döntnökként mind a múltat, mind a jövőt illetően. Kosta Nad a Baki–Vébel könyvéhez írt bevezető szövegében pedig a következőket írja:

> *„A felszabadító háború és a szocialista forradalom egész tartama alatt igen sok jugoszláviai magyar vett tevékenyen részt a népfelszabadító mozgalomban. A Párt és a [sic!] SzKOJ-tagok, tagjelöltek, antifasiszták, hazafiak, különösen a munkások és parasztok csakhamar felismerték, hogy a jugoszláviai magyarság sorsa elválaszthatatlanul összefonódott a német és a magyar megszállók, valamint a hazai árulók elleni harccal, a felszabadító harccal, melyet Vajdaság, Szlavónia s az egész Jugoszlávia összes népei és nemzetiségei egységben folytatnak; felismerték, hogy a nemzeti függetlenségért és a jugoszláv társadalom szocialista átalakításáért folyó harc egyszersmind a magyar és a többi népek szabadságáért folyik".*[681]

Az újvidéki antifasiszta kongresszuson Varga István fellépésekor a kongresszus tapssal döntötte el a magyarok egyenjogúságát.[682] Ez volt tehát a hivatalos ideológia és ehhez idomították a történések aktualizálását, és a köréjük font ideológiai tartalmakat. Nem véletlen, hogy a Baki–Vébel könyvben is ez a szellemiség köszön vissza.[683] A 1968-banmár az önigazgatás volt a másik fő téma. A Petőfi-brigáddal kapcsolatban ki kell emelnünk a marxista világlátás alkalmazását is. A közhasználatra alkamazott „marxista" ideológia egy végletesen leegyszerűsített propaganda volt, aminek kevés köze volt Marxhoz, hiszen lehetetlenség volt néhány irányelvben összefoglalni a vaskos kötetekben megjelenő munkásságát. A marxista szemlélet ugyancsak Mate Jerković tengernagy szövegében jelent meg. A szerző az egész térség történetét az osztályharcra egyszerűsíti le. Ennél fogva kiegyenlíti az összes nemzetiséget, azon az alapon, hogy mindenki elnyomott volt. Tehát hevesen ostorozza a Habsburgokat, a törököket, az Osztrák–Magyar Monarchiát, a nagyszerb burzsoáziát, a kapitalistákat, és feudális urakat. Így fel is menti a magyarságot a kollektív bűnösség terhe alól, hiszen a magyar népet nem egyenlíti ki a magyar nemességgel. De vajon miért volt szükség még 1968-ban is erre a „felmentésre"? A magyarság a bűnösség jelét hordozta magán a szerző tehát egy olyan utat kínál, amelyet a JKP, Tito jelöl ki számára. Mondandóját azzal zárja, hogy a Baki–Vébel-féle könyv a jugoszláv és a magyar kommunisták közös sikerét szolgálja, és egyben a magyar fiatalok figyelmébe is ajánlja.[684]

A mítosz egyben értékrendet is mutat. A könyvben több helyen, és a korszak sajtójában, könyveiben mindenhol megjelenik az ideális szocialista ember. Ennek számos változata volt, a büszke hercegovinai, a bátor muzul-

[680] PGY – J /16 8. o.

[681] Baki–Vébel 7. o.

[682] Baki–Vébel 132. o.

[683] Pl. Baki–Vébel 35. o. arról ír, hogy a harcosok azt kapták parancsba, hogy vessék le magukról a „kellő ruhaneműt", hogy legyen a magyar és a német harcosoknak.

[684] Baki–Vébel 24. o.

mán, a bátor gyerek, a bátor nő. Ugyanígy ezt az ideált a magyarságra is vonatkoztatni lehetett:

> „*Szabó Gyula géppfegyveres könyörtelenül ontja a halált. Ő fedezi a 3. század visszavonulását. Az ellenség észreveszi. Aknák robbannak, magasra dobva a földet körülötte. Visszavonulás! – kiált a segítője, Gyula azonban nem hallja. Csak annyit tud, hogy meg kell semmisíteni az ellenséget.*[685]
>
> *[...]*
>
> *Mindig ott van – emlékeznek rá, ahol a legnagyobb a tumultus. Gépfegyverfészektől gépfegyverfészekig, aknavetőtől aknavetőig kúszik parancsokat osztogatva. Visszaadja a fiúk önbizalmát a legsúlyosabb helyzetekben is, és menten felerősödik a támadás. Előre, elvtársak! – hangzik a kiáltás százak torkából, és szinte erről is tudni, hogy merre jár Kis Ferenc, a brigád félelmet nem ismerő parancsnoka, akinek a vezetésével még a délelőtt folyamán bejutottunk a faluba [...]*"

A politikai elit a brigád és zászlóalj történetét mint nyersanyagot használta, hogy azokat beillessze azokat ráépítse azokra az archetipikus és kulturális sémákba, amelyek hasznára voltak a rendszernek. Ebben az írók, költők vállaltak fontos szerepet,[686] hogy művészi, vagy esetleg csak használható formába öntsék a valóságot tartalmazó, a rendszer számára hasznos tartalmakat. Miért beszéltek volna a topolyai eseményekkel kapcsolatban arról, hogy a „jobbágyok unokái"[687] indultak a harcba, hiszen ugyanez elmondható a Horthy-féle Honvédségről és az usztasákról is. Ezekre a szavakra a kommunista ideológiának volt szüksége, mert a „föld rabjainak" felszabadítását tűzte ki céljául. „Rab Mihály és hat fia" esetéből a „kilenc Jugović"[688] története közön vissza, szinte a „kilenc Jogovics" köszön vissza „Rab Mihály" személyében. csak az egész át van hangolva a középkori koszovói milliőből a 20. századi topolyai magyar milliőbe. Rab Mihály esetének azonban van némi alapja, hiszen az Óvári családból valóban hatan mentek harcolni.[689] A szerzők arról beszélnek, hogy az önkéntesek, az újoncok „izgatott-büszkén" haladtak a zászlóalj élén. Vajon mennyire lehet erre emlékezni 20-25 év

[685] Baki–Vébel 161. o.

[686] Baki–Vébel: a 178-181. oldalakon találhatunk költői megfogalmazásokat a topolyai eseményekkel kapcsolatban.

[687] Baki–Vébel 126-127. o.

[688] Baki Vébel 126-127. o.

[689] Emlékezés a Petőfi-brigádra 2009 . 155. o.

távlatából? Mindazonáltal érthető módon a túlélő Petőfi-brigád-tagok életének meghatározó élménye volt mindaz, ami velük történt. Emberi, hogy összejöttek, és hogy számontartották egymást.

Maga a „bolmáni csata" is legendává változott. Láttuk, hogy a korabeli leírás szerint sorozatos hibák történtek. Igazából a bolmáni harctól csak a csatának egy kis részlete függött, és nem is úgy dőlt el, hogy a Petőfi-brigád szétverte volna az ellenséget, hanem úgy, hogy az visszavonult, mivel a csata máshol már eldőlt. A csata emlékét versek is őrizték:

„Heten fekszenek itt a Petőfi-brigádból.
Elestek március hó 14-én.
Meghaltak a népek szabadságáért
Emlékük örökké él.

– Bizony pajtás! Mi fekszünk itt lenn, heten
Hét bácskai fenelegény.
Együtt jöttünk és együtt haltunk meg
tavaszelő egy ködös reggelén.

Nótásan, vidáman jöttek,
szemükben virtusos láng nevetett, és
Petőfi hitét hoztuk magunkkal,
Jöttünk kiverni Hitler rabló hadát.
S bár rangyosan és tízen egy puskával;
átverekedtünk egy sor véres csatát.

Gúnyoltak bennünket, nevettek rajtunk.
Nevünk lett a „Rongyos brigád".
Testvér se hitte, mire vagyunk képes –
Míg nem látták a bolmáni Csodát,

Itt szakadt aztán rájuk Hitler hada,
s maguk maradtak vele szemben:

De jöttek a Dráván át sűrű rajokban,
s mi megfogyva, fáradtan vártuk a reggelt.
Míg nekik a Dráva ontotta a pótlást,
hozta a lőszert is, ontotta a fegyvert.

– Visszavonulni!... s ballagtunk vissza a ködben.
– Néhány hátvédünk maradjon itt a hegyen!
No, hadd lássuk, ki most a legény!?
...s a menetből kiléptünk mi, bugylisok, heten.

Bizony pajtás! mi heten itt maradtunk.
Ellenünk német ezer és ezer.
De maradtunk mindenre elszántan,
a márciusi ködös reggelen.
Ekkor már volt puskánk, saracunk [gépfegyvertípus] is kettő.
Gábor szerezte tőlük, meg a kártyás Ficek.
Leállítottuk a dombra és néztük,
hogy bújnak ki a ködből a szürke köpönyegek.

Jöttek, imbolyogtak előre a réten,
mi meg csak feküdtünk némán, mereven.
Szinte már a szagukat éreztük,
mikor a Gábor megbökött: – Tüzelj!

Recsegve kezdett köpködni a sarac a ködbe
ugrált vaslábán, csövén táncolt a láng...
s előttünk, mint kukoricatarlón a tök,
hevert egy csomó telitalált „kamerád”.

Bukdácsoltak, tüzeltek, ugráltak összevissza,
Az avaron meg csak szaporodott a szürke gyümölcs.
Az idő úgy látszott, kátyúban rekedt meg,
a nap egy pillanatra mégis kikönyökölt.

Ekkorra már tán százan is feküdtek,
mozdulatlanul a nedves földeken –
és ekkor a napsütötte réten észrevették,
hogy ellenük csak mi vagyunk heten.

Felordítottak gyáva örömmel –
száz irányból szállt a halál felénk
Aztán csend lett. Nem felelt rá senki.
A hét közül már egyikünk sem élt.

S csak a vándorral küldött üzenet ér haza helyettük:
Ha meghallgattad, menj utadra békén...
De ha utad Bácskába visz, mondd el Topolyán,
hogyan halt meg itten, itt a domb tövében,
a Petőfi-brigádból hét rongyos proletár.”[690]

A dalok nagyon jól szolgálták az emlékezést a háború után is. A politikai hatalmat a legenda és nem a valóság érdekelte. A titóista Jugoszláviában a vajdasági magyarok is inkább a legendát hallgatták, mert legalább addig sem az ún. „Horthy-fasizmusról" beszéltek nekik, és addig sem kellett viselniük a „Hideg napok" kimondatlanul is rájuk testált bűnösségét. Az érintettek, a rokonok, a sok értelmetlenül eleső fiatalhoz valami módon kapcsolódó emberek pedig inkább szerették azt hinni, hogy valami nagy és jelentős dologért áldozták életüket hozzátartozóik, barátaik. Ezt az igényt is kielégítette a kommunista propaganda.

Mindeddig nem mondatott ki, hogy a tapasztalatlan önkénteseket egy lehetetlen feladat elé állította a politikai vezetés, és hogy haláluk értelmetlen volt.

[690] Baki–Vébel 180-181. o. A vers szerzője a topolyai Dudás Ferenc párttitkár és népbizottsági elnök, a brigád egyik szervezője. A vers 1951 áprilisában jelent meg a *Híd* c. folyóiratban. *„Dudás szintén önkéntesként nem sokkal az ütközet után járt a csatatéren és költeményének a hőseit is akkor ásták ki az ideiglenes sírokból. A látvány és a helybeliek tanúskodása ihlette meg, noha egyébként nem foglalkozott versírással. S ha csikorog is helyenként a rím, döcögnek a sorok, a csata hangulatát híven visszatükrözi.”*

Dr. Mészáros Zoltán

A Petőfi-zászlóalj
és -brigád története

Parancstól parancsig

21. A Petőfi-brigád történetének kronológiai áttekintése

1942

- 1942. dec. 25–27. zvečevói határozatok a nemzetiségi alakulatok létrehozásáról.

1943

- 1943. aug. 7. a Jugoszláv Népfelszabadító Hadsereg és Partizánosztagok horvátországi, II. hadtestének parancsnoksága határozatot hoz a szlavóniai Petőfi-zászlóalj megalakulásáról.
- 1943. aug. 9. A Horvátországi Népfelszabadító Hadsereg és Partizánosztagok parancsnoksága elrendeli, hogy minden partizánosztag aug. 14-ig indítsa el magyar nemzetiségű harcosait a zvečevói közvetítőbe.
- 1943. augusztus 15. A Horvátországi Népfelszabadító Hadsereg II. hadtestének parancsnoksága (127-es parancs) elrendeli a Petőfi Sándor magyar zászlóalj megalakulását, amely mintegy 80 tagot számlált. Ugyanekkor német alegység léterhozását is elrendeli.
- 1943. augusztus 16. A požegai, dilji kerületi parancsnokság sürgető leiratot küld Diljbe és Požegára, felelősségrevonással fenyegetőznek arra az esetre, ha a magyar és német nemzetiségű partizánok nem érkeznek meg a kijelölt helyre.
- 1943. aug. A szlavóniai Petőfi-zászlóalj kiképzése Slana Vodán, Humska Varošon és Mačkovacon. Cabuna és Suhopolje falvaknál megtörténik az első akció.
- 1943. aug. 15. A szlavóniai Petőfi-zászlóalj létszáma 90 fő 60%-a magyar.
- 1943. szept. eleje Meljan falu csendőrségének megtámadása, az első hosszabb menetelés Dilj irányában.
- 1943. szept. közepe A szlavóniai Petőfi-zászlóalj első áldozatai. Cabunánál, amikor a vasútvonalat tették használhatatlanná, a Podravska Slatinán tartózkodó usztasák támadása, az egyik áldozat brutális meggyalázása.

- 1943. szept. 28. A szlavóniai Petőfi-zászlóalj a Népfelszabadító Partizánosztagok Keleti Csoportjához kerül. Létszáma 93 fő.
- 1943. okt. eleje. Kisebb vállalkozások. Duljavec közelében lesben álltak Klokočevik faluban, és Slavonski Brod környékén usztasa besúgókat fogtak el (4-et), akik pártmunkásokat buktattak le. Podgoracnál a partizánokkal rokonszenvező cserkeszeket szabadítottak ki.
- 1943. okt. harcok Slavonski Brod környékén, és Gorjani támadása.
- 1943. okt. 25-én a 25. Slavonski Brod-i brigád 4. zászlóalja lett a szlavóniai Petőfi-zászlóalj.
- 1943. okt. második felében Razbojište falunál német munkaalakulatot számolnak fel. Mintegy 100 munkaszolgálatost fogtak el.
- 1943. okt. 25–26. A zászlóalj másik fele az eszéki osztaggal a josipovaci támaszpontot támadta és nagy győzelmet arat, 180 fő fogságba ejtése, 100 puska és 6 gépfegyver zsákmányolása.
- 1943. nov. közepe. Raholca (Orahovica) közelében megtámadják a Čačinci felől érkező ellenséges karavánt.
- 1943. dec. Slavonski Brod környékén harcolnak. A szlavóniai Petőfi-zászlóalj a cseh zászlóalj hátvédjeként harcol Zdenci falunál. Majd harcok Podgoračénál.
- 1943. dec. 5. A zászlóalj Čelarije falunál tartózkodik.

1944

- 1944. jan 1. és jan. eleje. A Banja Luka elleni partizán támadás segítése azáltal, hogy az ellenség utánpótlását, ill. a visszavonulókat támadták a Trnava–Smrtnici útvonal mentén.
- 1944. jan. 11. Šagovina faluban tarózkodik a szlavóniai Petőfi-zászlóalj. És a 18. brigáddal vonul tovább, ekkor már kb. 120 harcosa volt.
- 1944. febr. 4. harcok Pisanica és Okučani környékén.
- 1944. febr. 13. a 18. brigád parancsnoksága alatt egy vasúti szerelvény megtámadásában vesznek részt Staro és Novo Topoljénál.
- 1944. febr. 16. Vrpolje és Stari Perkovci falvak közötti vasúti gócpont elleni támadásban vesznek részt.
- 1944. febr. 18–21. Grgurevciben az új magyarországi brigádtagok kiképzése folyik.
- 1944. febr. 21–28. között továbbra is a 18. brigáddal Đakovo–Eszék között mozognak.
- 1944. febr. 22-én Široko poljénél kisebb ütközet, elfoglalják a falu egy részét.

- 1944. februárja. A szlavóniai Petőfi-zászlóalj Slavonski Brod és Đakovo környékén tartózkodik.
- 1944. febr. 27. diverzáns akció Naščička Breznicánál aláaknázzák a Eszék–Našice vasútvonalat és felrobbantják a vonatot. 8 fogoly és húsz halott usztasa. Građevica és Pisanica felszabadítása.
- 1944. március 6-a körül Pettenden tartózkodnak.
- 1944. márc. 13. A szlavóniai Petőfi-zászlóalj Vranovcinál állomásozik a Slavonski Brodot és Vrpolját összekötő úton.
- 1944. márc. 18. A szlavóniai Petőfi-zászlóalj Kutujevónál van (a XVIII. brigád kötelékében).
- 1944. márc. 28. A szlavóniai Petőfi-zászlóalj Kutujevóból Raholca (Orahovica) felé indul, Dobrović faluba.
- 1944. április 2. A zászlóalj Raholcán tartózkodik.
- 1944. ápr. 11. A zászlóalj hosszas menetelésben van Bukovica, majd Đurin Lug felé.
- 1944. ápr. közepe A Karasicán egy usztasa alakulat a hidat ellenőrzi, őket rohanják meg Dobrović felől. Amikor az ellenség tankokat vet be, visszavonulnak.
- 1944. ápr. 14. Bjalina környéki harcok, a hadikórház kiürítése nem sikerül maradéktalanul.
- 1944. ápr. 17. Klein Ilona a budapesti szabóifi halála Bosut falunál.
- 1944. ápr. 20. Rahócán (Orahovica) a zászlóalj vendégül látja a haraszti magyar küldöttséget.
- 1944. máj. 1. A zászlóalj a munka ünnepét Velika Peratovicán ünnepli.
- 1944. április 2. A szlavóniai Petőfi-zászlóalj Rahócára ér.
- 1944. május. 2. Az USAOJ (Egyesült Antifasiszta Ifjúsági Szövetség) II. országos kongresszusán Vető Gyúró képviseli a szlavóniai Petőfi-zászlóaljat.
- 1944. május első felében betörnek a bilogorai osztaggal Viroviticára, majd mali Severinben harcolnak.
- 1944. máj. 8. Stari Gradacon az usztasák élve elégették a politikai biztos apját. A szlavóniai Petőfi-zászlóalj megtámadja őket, de azok Križić falu felé elmenekülnek. Géri Kárloly politikai biztos halálos (has)sebet kap. Turnašica faluban temetik el. Egy másik forrás szerint Vukosavljevica faluban tartózkodtak ekkor.
- 1944. május 19. Rajtaütés a Trojstvo faluban állomásozó ellenségen.
- 1944. máj. 20. A zászlóalj Velika Pisanicán tartózkodik.
- 1944. május 19–28. újoncok kiképzése.
- 1944. máj. 21. A zászlóalj Gornja Kovačicán tartózkodik.

- 1944. máj. 22-23. A zászlóalj Vukosavljevicán tartózkodik.
- 1944. máj. 24. A zászlóalj Stari Gradacon tartózkodik.
- 1944. máj. 25. Stari Gradacon nagygyűlést tartanak és mozgósítanak.
- 1944. május 26. A szlavóniai Petőfi-zászlóalj Bilograd környékén tartózkodik.
- 1944. máj. 26. A zászlóalj Lukácsfalván tartózkodik.
- 1944. május 27. A Daruvár–Sirač közötti vasútvonal egy kilométeres szakaszának felszedése ill. felrobbantása (lévén, hogy nem jött az usztasákat szállító vonat, amelyre vártak), és megsemmisítenek egy cséplőgépet.
- 1944. máj. 29. „Fehérgárdisták" üldözése a Dráváig.
- 1944. máj. 30. körül nagygyűlés Brodicán.
- 1944. máj. 31. A zászlóalj Stari Gradacon tartózkodik.
- 1944. jún. 17. jelentés a zászlóalj ellátottságáról és problémáiról.
- 1944. jún. 24. Propagandaest Stari Gradacon.
- 1944. jún. 31. Propagandaest Porodicán.
- 1944. júl. 6. Propagandaest Imšoviciban.
- 1944. júl. 8. Propagandaest Siračon.
- 1944 júliusa A szlavóniai Petőfi-zászlóalj Voćinban pihen.
- 1944. július. 5. A szlavóniai Petőfi-zászlóalj létszáma 136 fő.
- 1944. júl. 26. ill. 27. – aug. 7. ill. 8. Baki Ferenc kiképez és szlavóniai Petőfi-zászlóaljba vezet bácskai önkénteseket (Humtól Daruvár környékére).
- 1944. aug. 7. Garašnivcánál harcol a szlavóniai Petőfi-zászlóalj.
- 1944. aug. 8. Baki Ferenc megérkezik a zászlóaljba az önkéntesekkel.
- 1944. aug. 8. Harcok Daruvárnál, német repülők is részt vettek.
- 1944. aug. 15. A szlavóniai Petőfi-zászlóalj Dijakovacon ünnepli fennállásának első évfordulóját.
- 1944. szept. eleje A szlavóniai Petőfi-zászlóalj pihen a Dráva mentén.
- 1944. szept. 11. A szlavóniai Petőfi-zászlóalj Pakrac felé indul.
- 1944. okt. 3. A szlavóniai Petőfi-zászlóalj Terezinopoljenél harcol és bevonul a településre.
- 1944. okt. 4. Barcs lövetése, miután Kis Ferenc parancsnok felszólította Barcs polgármesterét, hogy ne küldjenek több ellenséges katonát a szlavóniai Petőfi-zászlóalj ellen.
- 1944. okt. 17. Majdnem egy időben megérkeztek a szovjetek és a partizánok Topolyára. Az elkövetkező napokban megkezdődnek polgári lakosság ellen elkövetett tömeges bűntények.
- 1944. okt. vége. A Požega–Našice úton a szlavóniai Petőfi-zászlóalj feltartóztatta a našicei körülzárt alakulat felmentésére küldött ellenséges erőket.

- 1944. okt. vége, nov. eleje. Küldöttségek (legalább négy) járnak Újvidéken, amelyek egy bácskai/topolyai Petőfi-zászlóalj megalakítását szorgalmazzák Topolyán (az első november elején, Varga István, Lőrik István, Balog Lajos).
- 1944. nov. 5. Kosta Nađ rendelete a Bánát, Bácska és Baranya 17 és 30 év közötti férfiainak mozgósításáról.
- 1944. nov. közepe Slavonska požega ostroma. Racsek Iván, a második zászlóalj parancsnoka elesik. Az alegység létszáma kb. 220 fő.
- 1944. nov. 23. A Népfelszabadító Hadsereg és Partizánosztagok vajdasági főparancsnoksága engedélyezi a topolyai szlavóniai Petőfi-zászlóalj megalakítását (parancsnoka Varga István, politikai biztosa Lőrik István).
- 1944. nov. A szlavóniai Petőfi-zászlóalj Szlavóniában kétszázhúsz főt számlál.
- 1944. nov. 23. Hivatalosan is megalakul a topolyai szlavóniai Petőfi-zászlóalj. (A vajdasági főparancsnokság engedélyével.)
- 1944. nov. 26. Jontovics Rudolf, a szlavóniai Petőfi-zászlóalj politikai biztosa a 16. hadosztály küldötteként Topolyán jár, azzal a feladattal, hogy az önkéntes alakulatot Zomborba vezesse.
- 1944. nov. 28. Elindulnak Topolyáról az „önkéntesek", a bácskossuthfalvi úton.
- 1944. nov. 29. Kosta Nađ parancsa a 16. vajdasági hadosztály átcsoportosításáról.
- 1944. dec. közepe. Harcok Vukojevci közelében.
- 1944. dec. 19. A vezérkar parancsa, amelynek értelmében a szlavóniai Petőfi-zászlóaljat a vajdasági főparancsnokság fennhatósága alá rendelik. Kivonják a Našice körüli harcokból.
- 1944. dec. 20. Kosta Nađ elrendeli a szlavóniai Petőfi-zászlóalj kivonását a 6. hadosztályból és a 16. hadosztályhoz osztja be. Létszáma 235 fő.
- 1944. dec. 23. Átkelés a a klobečovaci hídon Magyarország területére
- 1944. karácsonya körül. A szlavóniai Petőfi-zászlóalj hírt kap arról, hogy brigádnyi létszámú újoncot kap Bácskából.
- 1944. dec. 26–27. A bácskai magyar önkéntesek (topolyai szlavóniai Petőfi-zászlóalj és az út közben hozzájuk csatlakozók) és a szlavóniai petőfisták első találkozása.
- 1944. dec. 29. A zászlóalj Vajszló és Čađavica között mozgott.
- 1944. dec. 31. Kiscsányban, a Siklós közelében fekvő faluban a Jugoszláv Néphadsereg XV. brigádja, amely mintegy 1200 főt számlált, felvette Petőfi Sándor nevét, és ezzel megalakult a Petőfi-brigád.

1945

- 1945. jan. megkezdődik a jugoszláv haderő átszervezésre, a háborús működésből a békeidőszakra.
- 1945. jan. eleje. Hideg a tél. Harcok Lakócsa (horvátul: Lukovišće), Drávafok (horvátul: Fok, Fokrta) és Felsőszentmárton (horvátul: Martinci) környékén.
- 1945. jan. 6–12. Az újoncok kiképzése gyakorlati és politikai téren, Magyarország területén. Az egységben rádiós és aknavetős század is volt.
- 1945. jan. 10. A topolyai brigádtagok közül 500-an egy levelet írnak alá arról, hogy nincsenek veszteségeik.
- 1945. jan. 10. A Dráva mentére érkeznek (a magyarországi oldalra) a Vladimir Sztojcsev vezette 1. bolgár hadsereg alakulatai.
- 1945. jan. 11. Parancs a Dráván történő átkelésre.
- 1945. jan. 12. Átkelés a Dráván, vissza Jugoszláv területre. Harcok Viroviticánál.
- 1945. jan. 13. Az akkor kelt parancs értelmében a brigád bekapcsolódik a harcokba Adolfovacnál, Čađavicánál, Moslavinánál és Martinice környékén, Podravska Slatina közelében. Az éjszaka folyamán hárman-négyen elesnek.
- 1945. jan. 16. Zdenci falunál leváltják a IV. brigádot.
- 1945. jan. 17. Erős német támadás kibontakozása, gornje Vinovo felé mozgás és érkezés.
- A III. Jugoszláv hadsereg átveszi a helyőrségparancsnokságot a szovjetektől Barcson
- 1945. jan. 17–20. A Dobrić–Donja Bazja vonalra vonulnak vissza. A Toplják–Donja Bazja térséget szállják meg a főerővel, és ellenőrzik a Podravska slatina felé vezető utat.
- 1945. jan 18. Harcok Crnacnál.
- 1945. jan. 18. Cikk a Szabad Vajdaságban a Petőfi-brigádról a „lógósok" által terjesztett „rémhírekkel" kapcsolatban. Ebben azt írják, hogy nincs hősi halottuk, noha már volt.
- 1945. jan. 20. Parancs, az 51. hadosztállyal a Čađavica–Starin–Vranješevci–Noskovci vonalon a 264-es német hadosztály és a 11. légi hadosztály megtámadására. Súlyos harcok Čađavicánál. Elzárják az utat Milanovacnál Crnac felé. A Vranješevci–Starin vonalon tankelhárító ágyút vetnek be (a II. brigád bal szárnyán). Az egyik zászlóalj Rostovacra siet.
- 1945. jan. 22. A Szlovák brigád váltja le a Petőfi-brigádot, Kozica felé menetelnek. Crnacban a brigád egy része ellenséges gyűrűbe kerül.

- 1945. jan. 22–25. Mednicinél harcol ill. a faluban tartózkodik a Petőfi-brigád. Sebesültek és egy halott.
- 1945. jan. 24. Parancs a Starin–Sasevo útvonal biztosítására.
- 1945. jan. 26. A brigád visszatér Nova Bukvicára és jelentést küld.
- 1945. jan. A Petőfi-brigád heves harcokat vív Adolfovac, Čađavica és Podravska Slatina közelében.
- 1945. jan. 27. Boszniában ellentámadás indul, a Petőfi-brigád a Višnjica–Novska–Vaška vonalat, a 16. hadosztály jobb oldalát védi.
- 1945. febr. 6. 57 harcos elhagyja az alakulatát, 28-nak nyoma veszik.
- 1945. febr. 7. Visszavonják a Petőfi-brigádot a Višnjica–Novska–Vaška vonalról.
- 1945. feb. 8. Kosta Nađ elrendeli a csapatok kivonását, az ellenség megsemmisítő támadása elől.
- A Petőfi-brigád I. és II. zászlóalja Mojkovac–Ada–Terézmező irányban vonul vissza és átlépi a Drávát. A III. és IV. zászlóalj Novska és Vaška környékén tartózkodik.
- 1945. febr. 10/13. – feb. 28. A Petőfi-brigád Pettenden tarózkodik, a jó időjárás kedvez az erőgyűjtésnek.
- 1945. febr. 10. Átkelés a Dráván (a brigád hátramaradt részei is átkelnek).
- A III. és IV. zászlóalj is átkel a Dráván a 8. bolgár hadosztály segítségével, miután utóvédharcokat folytatott.
- 1945. febr. 13. A pettendi tartózkodás kezdete.
- 1945. febr. 15. A pettendi kivégzések.
- 1945. febr. 27. Cikk a Szabad Vajdaságban a Petőfi-brigádról.
- 1945. febr. 28. A brigád megkapja a parancsot, hogy Bolmán felé induljon.
- 1945. márc. 3. A brigád elhagyja Barcsot.
- 1945. márc. 6-21. A „bolmáni csata"
- 1945. márc. 6. A németek előbb elérték Bolmánt, mint a Petőfi-brigád. A brigád a Baranyaszentistván (Petlovac)–Bolmán–Beremendi utak kereszteződésénél táborozik le.
- A hadosztályparancsnok telefonon a brigádot a Baranyaszentistván (Petlovac)–Bolnan felé rendeli, hogy felvegye a kapcsolatot a II. vajdasági brigáddal. Parancs érkezik, hogy a bolmáni templomban rendezzenek be egy kötözőhelyet a megkezdett harcok miatt.
- 1945. márc. 7. Kivonulás Bolmánról.
- 1945. márc. 7–9. A Petőfi-brigád tűz alatt tartja Bolmánt. Az ágyútűz viszonzása pánikot kelt.

- 1945. márc. 9–12. A Petőfi-brigád a Majska Međa–Bolmán–Petlovci vonalon tartóztatja fel a német támadást.
- 1945. márc. 10. Megjelennek a szovjet sorozatvetők (katyusák), döntő fordulatot hozva az ütközetbe.
- 1945. márc. 12. Leváltják a brigádot.
- 1945. márc. 12-16. A Petőfi-brigád a második védelmi állásban árkot ás (az időjárás hideg), kivéve az egyik zászlóalját, amely az első vonalban harcol.
- 1945. márc. 15. jelentés a sikerekről.
- 1945. márc. 16-17. újabb támadásba lendül a Petőfi-brigád. Egy része a Dráva és a Majska Međa közötti szakaszon támadja a Bolman és Đorđev Dvor puszta felőli részt.
- 1945. márc. 17–18. közötti éjszakán a német alakulatok elfoglalják Trojanci falut. Másnap az I. és a IV. brigád, valamint a szovjet és a bolgár egységek visszafoglalják.
- 1945. márc. 18. A Bolmán mögötti csatornán a Drávára vezető új hidat tarja megszállva a Petőfi-brigád egy része. Az ellenség továbbvonul Trojanciig.
- 1945. márc. 20. A brigádhoz biljei küldöttek érkeznek, gyógyszert és élelmet hoznak.
- 1945. márc. 20–21. Az éj leple alatt a németek egy része átkelt a Dráván, átmentve tüzérsége egy részét. A jugoszláv egységek, a 16. és 51. hadosztály támadásba kezd. Az I. brigád bevonul Baranjsko Petrovo Selora és Novi Bezdánra is. A többi egység a hátvédekkel harcol.
- 1945. márc. 21. A Dráva menti erdőségből erősen tüzel a németek hátvédje.
- 1945. márc. 22. (21.?) Kis Ferenc, a Petőfi-brigád parancsnokának halála.
- 1945. márc. 22. A 16. hadosztály egységei közül az I. brigád a Solnice–Gakovac vonalon, a II. brigád Gakovac–Staro Selo között tartózkodik, két másik brigád a Dráva mentén áll készenlétben. A Petőfi-brigád bevonul a rommá lőtt Bolmánra.
- 1945. márc. 26–28. Bolmántól délkeletre tartja állásait a Petőfi-brigád.
- 1945. márc. 15–28. a beérkező a bolgár és szovjet egységekkel felszámolják a németek bolmáni hídfőjét. Közben barátkozás a szovjet katonákkal.
- 1945. márc. 29. Subotić ezredes cikke a Szabad Vajdaságban a Petőfi-brigádról.
- 1945. március 31. Az utolsó sorakozó, a Petőfi-brigád feloszlatása.
- 1945. április 1. Kis Ferenc temetése Lőcsön.

- 1945. ápr. 11. A III. hadsereg átkelt a Dráván és Valpovo térségében üldözi a megszállókat, ebben már a Petőfi-brigád katonái más egységek tagjaiként veszéenk részt.
- 1945. ápr. 12. A Jugoszláv Néphadsereg áttöri a német vonalakat, és három nap alatt kiűzi az ellenséget a térségből.
- 1945. ápr. 15. A jugoszláv csapatok győzelme, a németek feltétel nélküli megadása. A jugoszláv csapatok megkezdik a magukat megadó katonák sanyargatását és legyilkolását.

1965

- 1965. Kis Ferenc brigádparancsnok újratemetése Bolmánon.

Felhasznált levéltári források

Hr-DAOS-438 Horvátoszági Magyarok Szövetsége 38. doboz

Hadtörténeti Intézet, Budapest PGY – J gyűjtemény

Felhasznált irodalom

A. Sajti Enikő: *Impériumváltások, revízió, kisebbség (Magyarok a Délvidéken 1918–1947).* Napvilág kiadó, 2004.

Baki Ferenc, Vébel Lajos. *A Petőfi-brigád.* Forum Könvkiadó, Novi Sad, 1968.

Beljanski, Milenko: Mađarska dobrovoljačka crvena brigada „Petefi" = „Dometi", 1979/18, Sombor, 85-91.

Čedimir Popov (szerk.): *Vojvodina u narodnooslobodilačkom ratu i socijalističkoj revoluciji 1941–1945.* Filozofski Fakultet - Institut za istoriju, Novi Sad, 1984.

Drugi svjetski rat (Dr. A. H. Pape, az eredeti holland kiadás szerkesztője). Mladost, Ljubljana, 1982.

Emlékezés a Petőfi-brigádra. (Közreműködők) Dr. Godó Ágnes, Kovács Gábor Attila, Solymossy Zsuzsanna és Uri Ferenc: Timp kiadó, Topolya, 2009. (A könyv adataiban a fenti cím szerpel, azonban Godó Ágnes nem szerző, hanem lektorként müködött közre)

Godó Ágnes: *Magyarok a jugoszláv népfelszabadító háborúban.* Zrínyi katonai kiadó, Budapest, 1972.

Godó Ágnes: *Harcok a Dráva mentén (A 15. „Petőfi Sándor" népfelszabadító rohamdandár harci útja.)*, Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1985.

Godó Ágnes: *A nemzetiségi és külföldi alakulatok létrejötte a Jugoszláv Népfelszabadító Hadseregben és partizánosztagokban = Hadtörténelmi közlemények,* 1/1967, XIV. évfolyam, Budapest, 3-32. o.

Keegan, John: *A második világháború.* Európa Könyvkiadó, Budapest, 2003.

Mészáros Vera: *A szlavóniai Petőfi-zászlóalj megalakulásának 40. évfordulójára* = Horvátországi Magyarok Szövetsége: *Évkönyv 6.* 30-40. o.

Mojzes Antal: *Munkásmozgalom Bajmokon.* Subotičke novine, Szabadka, 1984. (Monográfia sorozat I. füzet.)
Kasaš, Aleksandar: *Mađari u Vojvodini (1941–1946).* Filozofski fakultet u Novom Sadu, Odsek za istoriju, Novi Sad, 1996.

Romsics Ignác: *Magyarország története a XX. Században.* Osiris kiadó, Budapest, 2000.

Topolya Monográfiája 1750–1945. Dániel print, Újvidék, 2001.

Törköly István: *Akikért nem szólt a harang (vajdasági magyar frontharcosok vallomása).* Életjel, Szabadka, 2001.

Ungváry Krisztián: *A Magyar Honvédség a második világháborúban.* Osiris kiadó, Budapest 2005.

Internetes források

http://www.hhrf.org/umku/0532/lap.htm (2009. dec. 1.)

http://www.hungarian-history.hu/lib/cseres/cseres13.htm (2010. jan. 25.)

http://adattar.vmmi.org/cikkek/13769/hid_1945_07_varga.pdf
(2013. pkt. 30) (*Híd*, 1945. október–november, digitalizálva a 17-26. oldalak)

X 236320

E könyv megírásának szükségességét az adta, hogy – beleértve a rendszerváltás utáni frissebb műveket is – eddig senki nem írta meg ilyen áttekintően a Petőfi-brigád történetét és senki nem rendszerezte ilyen alaposan a történet alapjául szolgáló adathalmazt. E könyv rámutat a Petőfi nevét viselő különféle egységek – a szlavóniai működésű zászlóalj, a később Bácskában toborzott zászlóalj, majd a kettőből Kiscsányban létrejött brigád egymást követő, majd párhuzamos, végül egymásba fonódó történetére. A kiadvány további erénye, hogy – támogatóinknak, a Hadtörténeti Intézetnek és Múzeumnak köszönhetően – eddig soha nem publikált archív fényképek és dokumentumok sorát közli, amelyek a már más kiadványokban is napvilágot látott fényképekkel együtt az eddigi legteljesebb képanyagot adják a brigádról.

– *A kiadó*

Mészáros Zoltán a vajdasági Zentán született 1969-ben. Történészi tanulmányait az Újvidéki Egyetemen végezte, ahol tanári és levéltárosi szakvizsgát is tett. 2007-ben a Pécsi Tudományegyetemen PhD-fokozatot szerzett, disszertációjának témája a *Korai titóizmus propagandája* volt, amelyet az Életjel kiadó könyv alakjában is megjelentetett (Szabadka, 2008). Másik önálló kötetete a Fórum Könyvkiadónál megjelent *Úton a csók felé* című esszégyűjtemény (Újvidék, 2002). Ezen kívül kéttucatnyi, a vajdasági magyarság aktuális politikai és kulturális kérdéseivel foglalkozó könyv társszerzője, és az újvidéki *Magyar Szó* napilap rendszeres publicistája. Szabadkán él, gimnáziumban tanít, valamint a Szabadkai Történelmi Levéltár levéltárosa.

ISBN: 978-963-89252-1-3

2990 Ft

Dr. Mészáros – A Petőfi-zászlóalj és -brigád története

VH2
M58

Pannónia Nyomda

Dr. Mészáros Zoltán

A Petőfi-zászlóalj és -brigád története

Parancstól parancsig

Pannónia Nyomda